

K/4038

58210

7258210/48, 6.5

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

K-14038

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 48

ЕКОНОМІЧНА СЕРІЯ

ВИПУСК 5

ВИДАВНИЦТВО ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

1970

МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

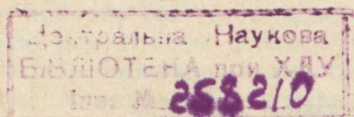
ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

№ 48

ЕКОНОМІЧНА СЕРІЯ

ВИПУСК 5

K-14028

258210 / 48.

ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВСЬКОГО ОРДЕНА ТРУДОВОГО ЧЕРВОНОГО ПРАПОРА
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені О. М. ГОРЬКОГО
Харків 1970

Редакційна колегія:

доц. Ю. І. Терехов (відповідальний редактор), доц. М. В. Ада-
менко, проф. П. І. Верба, доц. З. Л. Житницький, проф.
Є. Г. Ліberman, доц. Б. В. Поклонський, доц. Б. Ф. Даниле-
вич (відповідальний секретар).

ВЕСТНИК ХАРЬКОВСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Экономическая серия

Выпуск 5

(На украинском языке)

Редактор С. П. Цай
Техредактор Л. Ю. Мокроусова
Коректори Т. О. Доброскок, О. Т. Хоруженко

Здано до набору 5/IX 1969 р. Підписано до друку 29/I 1970 р. БЦ 50020. Формат
70×108¹/₁₆. Обсяг: 6 фіз. друк. арк., 8,4 умовн. друк. арк., 3 облік.-вид. арк. Зам. 1766.
Тираж 500. Ціна 38 коп.

Харківська друкарня № 16 Обласного управління по пресі.
Харків, Університетська вул., 16.

В. І. ЛЕНІН І ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ*проф. П. І. Верба*

Фінанси — це економічна категорія товарного виробництва. При капіталізмі вони виступають як економічні відносини, що забезпечують створення матеріальної бази для утримування державного апарату пригнічення трудящих, зміцнення приватної власності і посилення експлуатації.

За умов соціалізму товарне виробництво і властиві йому товарно-грошові відносини зберігаються. Соціалістичні фінанси — це система економічних відносин, пов'язана з мобілізацією і використанням коштів для забезпечення безперервного розвитку виробництва високими темпами, зміцнення суспільної власності і постійного підвищення життєвого рівня трудящих. Радянська держава використовує фінанси для виконання всіх своїх функцій — господарсько-організаторської і культурно-виховної роботи, управління і оборони країни.

Велике значення для розвитку соціалістичного виробництва і підвищення матеріального добробуту народу має фінансова політика, яка є сукупністю заходів у галузі фінансів, тобто заходів до утворення, розподілу і використання грошових нагромаджень підприємств і доходів держави.

Фінансова політика Радянської держави — це складова частина економічної політики, тому вона завжди спрямована на виконання завдань, накреслених партією і урядом. Після Жовтневої революції фінансова політика направлена була на експропріацію експлуаторських класів, визволення країни від іноземної фінансово-економічної залежності і використання фінансів для зміцнення диктатури пролетаріату. Необхідність такої політики диктувалася тим, що напередодні революції 72% акціонерного капіталу в металургії Росії, 70% у вугільній промисловості Донбасу, 60% у нафтовій і 90% в електротехнічній належали іноземному капіталу. В 1914 р. зовнішній борг Росії сягав 8,8 млрд. крб., проценти по ньому — 200 млн. крб. на рік. Щоб уявити собі цю суму, треба згадати, що на той час асигнування з державного бюджету на народну освіту становили менш як 200 млн. крб.

Перед Жовтневою революцією фінанси царської Росії були вичерпані. Ось чому партія більшовиків виробила економічну платформу, де особливе місце відводила фінансовим питанням. У Квітневих тезах В. І. Ленін, поряд з іншими, висунув вимогу націоналізації банків і встановлення суворого контролю за всіма фінансовими і банківськими операціями з боку Рад робітничих депутатів, а також відмову від сплачування зовнішніх і внутрішніх державних боргів. Важливе значення мала вимога ввести податки на прибутки буржуазії. Однак Тимчасовий уряд не міг розв'язати вказаних питань, бо він захищав інтереси буржуазії. Тільки Радянський уряд зміг довести до кінця цю справу.

У перший же день Радянської влади було захоплено Державний банк і встановлено контроль за діяльністю усіх приватних банків, а 14 грудня їх націоналізували і капітали передали до створеного Народного банку. Державні зовнішні і внутрішні позики було анульовано. Боргові зобов'язання Тимчасового уряду досягали 60 млрд. крб., що майже в 18 раз перевищувало обсяг державного бюджету царської Росії 1913 року. Внутрішній борг дорівнював 44 млрд. крб., а зовнішній — 16 млрд. крб.

У першій половині 1918 р., використовуючи перепочинок, країна розпочала мирне будівництво. В. І. Ленін розробив ряд проектів реформ, спрямованих на відбудову і дальший розвиток економіки країни. Серед них — грошова реформа, що передбачала позбавити імущі класи їх грошових капіталів. Важливе значення мало впровадження подоходно-майнового податку з високою прогресією, що обмежувало прибутки буржуазії. Пропонувались також заходи до налагодження роботи промисловості, товарообороту і т. д.

Визначаючи програму відбудови і розвитку народного господарства, В. І. Ленін підкреслював, що виконати її можливо при наявності фінансових ресурсів. У травні 1918 р. на I Всеросійському з'їзді представників фінансових відділів він підкреслював, що «всякі радикальні реформи наші приречені на невдачу, коли ми не матимемо успіху в фінансовій політиці»¹.

В. І. Ленін вважав, що від фінансової політики багато в чому залежить перетворення суспільства на соціалістичних началах. Ці вказівки вождя покладені в основу подальшої роботи партії і уряду щодо здійснення нової економічної політики, індустріалізації країни, колективізації сільського господарства і будівництва матеріально-технічної бази соціалізму й комунізму.

Накреслений В. І. Леніним план економічного розвитку країни не був виконаний повністю, бо в другій половині 1918 р. почалася громадянська війна і іноземна інтервенція. В цей період скорочувався грошовий обіг і розвивалася натуралізація господарства. Однак В. І. Ленін у натуральному господарстві вбачав тимчасове явище, властиве воєнному комунізму. Після війни почали розвиватися товарно-грошові відносини, зміцнюватися фінанси. У той час Ленін підкреслював: «Завдання зміцнення радянських фінансів є одно з найважливіх, але воно стоїть тепер у першому ряду і без його розв'язання неможливо зробити значних кроків вперед ні в справі забезпечення незалежності Радянської Росії від міжнародного капіталізму, ні в справі господарського і культурного розвитку країни»².

Для здійснення індустріалізації країни і колективізації сільського господарства необхідно було проводити подальшу роботу по мобілізації фінансових ресурсів. Великого значення набирає в 1929 р. впровадження в діяльність підприємств господарського розрахунку й проведення в 1930—1932 рр. кредитної і податкової реформ. Фінанси стали важливим централізованим джерелом розвитку виробництва. З одного боку, вони спиралися на високі темпи усіх галузей народного господарства, з другого — сприяли забезпеченню цих темпів. Було знайдено власні фінансові джерела індустріалізації — нагромадження соціалістичних підприємств. Ці нагромадження через бюджет перерозподілялися в першу чергу для розвитку важкої промисловості, і особливо машинобудування. Асигнування з бюджету на фінансування важкої індустрії в 1932 р. зросли проти 1928—1929 рр. у 13 раз.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 27, стор. 339.

² В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 331.

У 1932 р. 87,6% усіх капіталовкладень спрямовувалось у важку промисловість.

Таким чином, фінансова політика була частиною загальної економічної політики партії і уряду. З перемогою соціалізму перед фінансами постало інше завдання — сприяти дальшому розвитку народного господарства по шляху будівництва комунізму. Однак Вітчизняна війна перервала мирне будівництво. Всі фінансові ресурси направлялися для забезпечення перемоги нашої країни.

Після війни за короткий строк було відбудовано господарство, і країна дістала можливість будувати далі свою економіку. Завдяки високим темпам розвитку народного господарства постійно збільшуються прибутки державного бюджету, що є основним фінансовим планом країни. У 1950 р. прибутки бюджету становили 42,3, а в 1969 р. — 134,1 млрд. крб., відповідно зросли і витрати з 41,3 до 133,9 млрд. крб., з них на фінансування народного господарства в 1969 р. виділено 58,3 млрд. крб., на соціально-культурні заходи — 51,1, оборону — 17,7 і управління — 1,6 млрд. крб.

Правильна фінансова політика допомагала розв'язати і національне питання. Радянська держава надавала значні фінансові ресурси республікам, відсталим в економічному розвитку. В результаті всі 15 союзних республік добилися величезних успіхів у побудові матеріально-технічної бази комунізму.

У даний час фінансова політика Радянської держави направлена на підвищення ефективності суспільного виробництва, основні її напрямки визначила економічна реформа. Розв'язання цього завдання має велике значення для дальшого піднесення соціалістичного господарства і життєвого рівня всіх трудящих.

В. І. ЛЕНІН ПРО РОЛЬ БАНКІВ У БУДІВНИЦТВІ СОЦІАЛІЗМУ

В. Н. Симоненко

Становлення соціалістичної кредитно-грошової системи в нашій країні здійснювалось на основі розробленого В. І. Леніним плану соціалістичного перетворення банків, який є складовою частиною загального ленінського плану будівництва соціалізму.

В. І. Ленін показав значення банківської системи у перебудові суспільства, створенні нових виробничих відносин. Він підкреслював: *«Без великих банків соціалізм був би нездійснимий. Великі банки є той «державний апарат», який нам потрібний для здійснення соціалізму і який ми беремо готовим у капіталізму...»*¹.

Вихідним пунктом плану створення кредитно-грошової системи була націоналізація банків з встановленням державної монополії на банківську справу. Треба було вирвати грошову систему з рук буржуазії, яка використовувала запаси та емісію грошей для свого збагачення і боротьби з революцією.

В. І. Ленін пропонував здійснити злиття численних банків у єдиний, найбільший загальнонаціональний банк. Всі відділення Державного банку повинні керуватися директивами центрального управління і не можуть встановлювати якихось місцевих правил. Разом з тим Володимир Ілліч вважав необхідним поєднувати сувору централізацію управління з широкою демократизацією роботи загальнонаціонального банку, з доступністю банківських операцій для всього народу.

Захоплення Державного банку означало, що Радянська влада взяла у свої руки емісійний і кредитний механізм і дістала можливість розпочати соціалістичне перетворення кредитно-грошової системи. Це був перший етап в організації кредитної системи країни.

Відразу ж після захоплення Державного банку В. І. Ленін поставив вимогу — дотримуватись найсуворішого контролю над видачею грошових коштів. Раднарком видав спеціальний декрет про порядок контролю за видачею грошей з банку і їх витрачанням. До здійснення контролю широко залучались фабрично-заводські комітети.

У грудні 1917 р. був запроваджений державний контроль за діяльністю приватних комерційних банків. Однак банки саботували цей контроль, зводили його нанівець. Ось чому В. І. Ленін запропонував прискорити націоналізацію банків. Об'єднання їх відбулося внаслідок швидкої, примусової і безоплатної націоналізації.

Завершальним актом націоналізації приватних банків була експропріація акціонерних капіталів і передача їх Державному банку на підставі декрету Раднаркому від 26 січня 1918 р.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 79.

В. І. Ленін вважав націоналізацію банків «одним із перших заходів, спрямованих до того, щоб не тільки зникли з лиця землі російської поміщики, але й для підриву в корені панування буржуазії і можливості гніту капіталу над мільйонами і десятками мільйонів трудящих...»¹.

Націоналізація банків розширила можливість Радянської держави впливати на народне господарство, полегшила регулювання грошового обігу.

Завдання якнайшвидшого відновлення товарно-грошових відносин у країні особливо гостро постало під час переходу до мирного господарського будівництва. Для розв'язання його треба було створити центр короткострокового кредитування і державного регулювання грошового обігу.

З ініціативи В. І. Леніна у липні 1921 р. було розпочато розробку положення про Державний банк. У жовтні 1921 р. IV сесія ВЦВК прийняла постанову про створення Державного банку та «Положення про Державний банк РРФСР». У 1921 р. банк здійснював операції в Москві, Петрограді, Харкові, Нижньому Новгороді.

Внаслідок ліквідації приватної власності, банківська система наповнилась соціалістичним змістом, що дало змогу поставити питання про поступове перетворення Держбанку в апарат обліку і контролю за виробництвом і розподілом продуктів.

У роки Радянської влади Державний банк СРСР перетворився у найбільший банк світу. Зараз до нього входить 4000 великих банківських установ. Річний оборот кожної становить сотні мільйонів, а часто і мільярди карбованців².

Найважливіші функції Держбанку — організація грошового обігу в країні, короткострокове і довгострокове кредитування народного господарства і фінансування капітальних вкладень. Держбанк організовує і здійснює безготівкові розрахунки, касове виконання Державного бюджету і касове обслуговування підприємств та організацій. У процесі виконання цих функцій він здійснює контроль карбованцем за виробництвом і обігом суспільного продукту в масштабі всієї країни.

Були створені і спеціалізовані банки по обслуговуванню окремих галузей народного господарства. Кредити, що їх надавали названі банки, широко використовувались для створення матеріально-технічної бази соціалізму. Вони сприяли перемозі соціалістичних елементів над капіталістичними, відбудові і розвитку народного господарства, зруйнованого в роки іноземної інтервенції та громадянської війни, індустріалізації країни і колективізації сільського господарства.

Велику роль у розвитку і становленні кредитно-грошової системи СРСР відіграла кредитна реформа 1930—1932 рр. У зв'язку з цією реформою комерційний кредит замінявся прямим банківським кредитом, вводились нові, раціональні форми безготівкових розрахунків, встановлювались принципи строковості і цільового характеру банківського кредиту (на основі поділу оборотних коштів підприємств на власні і позикові).

Серйозні випробування витримала радянська кредитна система під час Великої Вітчизняної війни. У ці роки Держбанк кредитував здебільшого воєнну промисловість. Надавав він кредити і підприємствам, евакуйованим на Схід, а також тим, які відбудовувались у звіль-

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 26, стор. 417.

² А. Посконов. Госбанк СССР — к 50-летию Октября. — «Деньги и кредит», 1967, № 10, стор. 12.

нених районах. Протягом 1941—1945 рр. величина кредитних вкладень у важку промисловість зросла більш ніж у 1,4 раза.

Велике значення для розвитку кредитних відносин мала постанова партії та уряду «Про роль і завдання Державного банку СРСР», прийнята в 1954 році. Диференційований підхід банку до кредитування та розрахунків істотно вплинув на зміцнення фінансів підприємств.

На сучасному етапі розвитку економіки банки є необхідною умовою розширеного соціалістичного відтворення. Надаючи кредити для здійснення заходів, що випливають з планових потреб виробництва і обігу, Держбанк сприяє зміцненню принципу плановості в роботі підприємств, зміцненню господарського розрахунку і виявленню внутрішніх резервів.

Новий порядок планування та економічного стимулювання створює реальні можливості для раціональнішого використання банківських кредитів, що надаються з метою підвищення ефективності суспільного виробництва. Важливу роль у вдосконаленні методів кредитування відіграють постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, які визначили нові форми кредитно-розрахункового обслуговування господарства.

Нині багато уваги приділяється ролі кредиту у створенні необхідних умов для підвищення якості і поліпшення асортименту продукції, яку випускають підприємства, впровадження техніки і передової технології, розширення виробництва товарів народного споживання.

Найважливіше завдання банку полягає в тому, щоб забезпечувати безперебійне кредитування підприємств, допомагати їм найбільш ефективно використовувати кредит для збільшення обсягу виробництва, обсягу реалізації продукції.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН З ПРОМИСЛОВІСТЮ ЗА НОВИХ УМОВ ЇЇ РОБОТИ

В. М. Кошель

Ще в перші роки Радянської влади В. І. Ленін, накреслюючи шляхи розвитку нашої держави, писав: «Завдання зміцнення радянських фінансів є/одно з найважчих, але воно стоїть тепер у першому ряду і без його розв'язання неможливо зробити значних кроків вперед ні в справі забезпечення незалежності Радянської Росії від міжнародного капіталу, ні в справі господарського і культурного розвитку країни»¹. За короткий історичний строк наша країна, широко використовуючи фінансові ресурси, перетворилася з відсталोї, аграрної у передову, індустріальну державу світу.

У даний час радянський народ успішно вирішує головне економічне завдання — створення матеріально-технічної бази комунізму. У здійсненні його важливе значення має підвищення ефективності суспільного виробництва. Економічна реформа, що проводиться у нашій країні відповідно до рішень вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК і XXIII з'їзду КПРС, передбачає посилення економічних методів господарювання, підвищення ролі таких економічних важелів, як госпрозрахунок, прибуток, кредит, фінанси. Вона зумовлює необхідність удосконалювати фінансові відносини держави з промисловістю — основною галуззю народного господарства.

Тривалий час підприємства і господарські організації більшу частину нагромаджень (увесь налог з обігу і більше ніж 80% прибутку) вносили у бюджет, а з бюджету одержували асигнування на фінансування їх потреб, пов'язаних із капіталовкладеннями, поповненням оборотних коштів і т. д. З розширенням господарської самостійності підприємства більше коштів матимуть у своєму розпорядженні. Однак це нітрохи не принижує роль основного централізованого фінансового фонду нашої країни — державного бюджету.

За нових умов роботи промисловості підприємства вносять у бюджет податок з обороту і три платежі з прибутку: плату за виробничі основні фонди і оборотні кошти, фіксовані (рентні) платежі і вільний лишок прибутку.

Якщо до реформи підприємства вносили у бюджет податок з обороту повністю, то зараз, відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 4 жовтня 1965 р. «Про удосконалення планування та посилення економічного стимулювання промислового виробництва», дозволено 50% суми податку з обігу використовувати на сплату кредитів, одержаних на розширення виробництва товарів народного споживання, якщо для цього не досить фонду розвитку виробництва.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 33, стор. 331.

Плата за основні виробничі фонди і нормовані оборотні кошти введена як важіль впливу на підприємства щодо підвищення ефективності використання виробничих фондів.

У розпорядженні промислових підприємств знаходиться важлива частина національного багатства нашої країни — виробничі фонди, сума яких на початок 1968 р. становила більш як 230 млрд. крб. Однак в їх використанні відзначалися істотні недоліки: багато підприємств несвоечасно встановлювали одержане устаткування, частина його неповністю завантажувалася, спостерігалися простої, деякі підприємства нагромаджували надпланові запаси товаро-матеріальних цінностей. Це завдавало великої шкоди народному господарству.

Для того, щоб усунути ці недоліки, поряд з показником рентабельності, як відношення прибутку до виробничих фондів, вводиться плата за них. Вона вноситься у бюджет з прибутку в першу чергу, тому безпосередньо впливає на величину лишкового прибутку, який береться за основу при створенні фондів економічного стимулювання. Нормативи плати дорівнюють 3 і 6%. На багатьох підприємствах плата за фонди становить значні суми. Так, на Харківському електромеханічному заводі в 1968 р. плата за виробничі фонди досягала 25,7% загальної суми прибутку, на заводі «Серп і молот» — 20,5%.

Однак плата за фонди не є основною формою вилучення прибутку в бюджет, такою формою є вільний лишок прибутку. Наприклад, на електромеханічному заводі вільний лишок прибутку становить 44,6% загальної суми прибутку. Було б доцільно, як це вважають ряд економістів, норму відрахувань від прибутку, як плату за фонди, диференціювати. Її слід установлювати на такому рівні, щоб після покриття усіх витрат вільного лишку прибутку не залишалось, а якби і залишався — то за рахунок перевиконання плану прибутку. Тільки тоді плата за фонди значно впливатиме на ефективність використання основних фондів і оборотних коштів.

Важливим фактором впливу на фонди є рентабельність, тому що вона визначається відповідно до величини виробничих фондів, за кожний процент її рівня здійснюються відрахування в фонди економічного стимулювання.

Фіксовані (рентні) платежі в бюджет установлюються для підприємств, які через особливо сприятливі природні та транспортні умови утворюють диференційований чистий прибуток, і у них рентабельність вище, ніж у середньому по галузі. При введенні фіксованих платежів у бюджет підприємству забезпечується рентабельність не нижче середньогалузевої в процентах до середньорічної вартості виробничих фондів і нормованих оборотних коштів. Рівень фіксованих платежів можна показати на прикладі Харківської панчішної фабрики, де фіксовані платежі дорівнювали 29,8% загальної суми прибутку.

Змінюється і порядок фінансування із бюджету. Асигнування із бюджету виділятимуться переважно на велике будівництво з терміном окупності витрат понад п'ять років. Реконструкція і розширення діючих підприємств провадитимуться за рахунок власних ресурсів промисловості. Із бюджету для таких цілей асигнування виділятимуться у виняткових випадках, за рішеннями Ради Міністрів СРСР. На вказані цілі направляється частина прибутку в порядку його розподілу та фонд розвитку виробництва. Якщо цих коштів не досить, то можна одержати довгострокові кредити Будівельного банку. Це стосується і нового будівництва з терміном окупності витрат до п'яти років.

Багаторічний досвід кредитування заходів щодо впровадження нової техніки, розширення товарів народного споживання показав

доцільність використання кредиту для фінансування капітальних вкладень. Безвідплатність бюджетного фінансування не зацікавлювала керівників підприємств проводити економічний аналіз ефективності заходів. Застосування кредитного методу усуне ці недоліки.

За нових умов змінюється порядок заповнення нестачі оборотних коштів. Якщо раніше при збитках та інших причинах їх нестача відшкодувалася з бюджету, що зменшувало відповідальність підприємств за раціональне використання грошових ресурсів, то тепер підприємства самі сплачують нестачу або за рахунок кредиту Держбанку.

Таким чином, радянська держава на основі ленінської фінансової політики використовує фінанси для підвищення ефективності виробництва, збільшення випуску товарів народного споживання і поліпшення життєвого рівня трудящих нашої країни.

РОЛЬ КРЕДИТУ У ВПРОВАДЖЕННІ НОВОЇ ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЇ У ВИРОБНИЦТВО

А. П. Прокопенко

Підвищення ефективності суспільного виробництва значною мірою залежить від темпів технічного переозброєння народного господарства, що приводить до полегшення праці людей, інтенсифікації виробничих процесів, підвищення якості виробів.

Впровадження нової техніки і прогресивної технології, широке застосування комплексної механізації і автоматизації має бути, як відзначалося на XXIII з'їзді КПРС, головним джерелом зростання продуктивності праці.

Л. І. Брежнев, виступаючи на урочистому засіданні ЦК Комуністичної партії Білорусії і Верховної Ради Білорусії РСР 28 грудня 1968 р., говорив, що науково-технічний прогрес є одним із головних джерел прискорення темпів будівництва, головним союзником у боротьбі за здійснення великих планів партії, які спрямовані на перетворення природи¹.

Для забезпечення розширеного соціалістичного відтворення велике значення має підвищення ефективності використання основних фондів — однієї з важливих частин національного багатства країни. Основні виробничі фонди в СРСР кожного року збільшуються. Про темпи їх зростання (в % до 1940 р.) дає уявлення табл. 1.

Таблиця 1²

Показники	1950 р.	1960 р.	1965 р.	1966 р.	1967 р.
Основні виробничі фонди	124	318	505	545	588
З них у галузях:					
промисловості	141	424	715	779	841
будівництва	241	748	1306	1458	1663
сільського господарства (без худоби)	101	278	455	481	519
транспорту і зв'язку	120	284	439	469	501

При соціалізмі відбувається процес постійної заміни старої техніки новою, а нової — найновішою. Комуністична партія і Радянський уряд, проводячи політику прискорення темпів технічного прогресу, постійно враховують вказівки В. І. Леніна про те, що у мирному економіч-

¹ Л. І. Брежнев. Выступление на торжественном заседании ЦК Компартии Белоруссии и Верховного Совета Белорусской ССР 28 декабря 1968 г. — «Правда», 29 грудня 1968 р.

² Народное хозяйство СССР в 1967 г. Статистический ежегодник. «Статистика», М., 1968, стор. 61.

ному змаганні соціалізму з капіталізмом перемаже той, у кого краща техніка, організованість, дисципліна і кращі машини¹.

Фінансовими джерелами, спрямованими на капітальне будівництво і впровадження у виробництво нової техніки, є бюджетні асигнування і власні кошти підприємств у вигляді частини прибутку, амортизаційних відрахувань, фонду розвитку виробництва і фонду підприємства (у підприємств, що не переведені на новий порядок планування). І все ж таки підприємства часто не впроваджують нову техніку у виробництво лише через відсутність коштів.

Як відомо, бюджетні асигнування на капітальні вкладення плануються до початку року², природно, в бюджеті важко передбачити витрати на впровадження технічних засобів, необхідних у виробничій діяльності наступного року після затвердження бюджету.

Амортизаційні відрахування, призначені для капітального будівництва, витрачаються відповідно до фінансового плану виробництва, а амортизаційні відрахування для капітального ремонту використовуються теж тільки на ремонт основних фондів і модернізацію устаткування. Витрачати ці кошти на механізацію та автоматизацію виробничих процесів забороняється. Одержуваний прибуток також витрачається згідно з планом.

Для підприємств, переведених на новий порядок планування та економічного стимулювання, важливим фінансовим джерелом технічного прогресу є фонд розвитку виробництва, а для тих, які не переведені, — частково фонд підприємства.

Після здійснення економічної реформи підприємства дістали можливість розпоряджатися значними коштами для фінансування витрат, зв'язаних із впровадженням нової техніки та прогресивної технології. Про це свідчить значне зростання фонду розвитку виробництва. У 1966 р. фонд розвитку виробництва дорівнював 0,1 млрд. крб., в 1967 р. — 0,7 млрд. крб., а в 1968 р. — 3,0 млрд. крб.².

Аналіз роботи підприємств у нових умовах говорить про те, що і в даний час на багатьох із них фонд розвитку виробництва для здійснення технічної політики недостатній. Практика господарчої діяльності соціалістичних підприємств підтверджує, що своєчасне проведення нових технічних заходів потребує негайного одержання коштів. Джерелом таких коштів є кредит банку.

Кредит — це один із важливих економічних інструментів соціалістичного відтворення. Він сприяє планомірному розвитку суспільного виробництва і більш раціональному використанню матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Кредит та його функції у соціалістичному виробництві містять у собі великі можливості активно впливати на господарчі процеси. Необхідність повернення кредиту, його строковість зумовлюють економічну зацікавленість кредитованих підприємств у результатах своєї діяльності. Кредитування заходів технічного прогресу не суперечить системі госпрозрахунку, тому що позика банку є тимчасовою і підлягає поверненню, а джерелом сплати її має бути економія від впровадження цих заходів.

Кредитування витрат на впровадження у виробництво нової техніки з року в рік збільшується (табл. 2).

Як бачимо, кредит, виданий для впровадження нової техніки, у 1967 р. проти 1960 р. збільшився у 2,2 раза, а залишки позик на впровадження нової техніки — у 2,9 раза. Але незважаючи на значне

¹ Див. В. І. Ленин. Полн. собр. соч., т. 36, стор. 116.

² В. Ф. Гарбузов. Экономическая реформа и финансы. — «Коммунист», 1968, № 3, стор. 47.

Таблиця 2¹

Показники	1960 р.	1965 р.	1966 р.	1967 р.
Видано кредитів на впровадження нової техніки, млрд. крб.	386	685	755	877
Залишки позик на кінець року для впровадження нової техніки, млрд. крб.	370	671	859	1075

зростання цих кредитів, їх питома вага в загальному обсязі капітальних вкладень ще невелика. Стримують кредитування витрат на нову техніку ряд факторів — лімітування кредитів, затримка видачі кредиту при наявності залишків фонду розвитку виробництва та ін.

Для підвищення ролі кредиту у прискоренні темпів технічного прогресу треба розв'язати ряд питань, які заважають кредитуванню, — анулювати лімітування кредитів, сплачувати кредит за рахунок того джерела, за яким визначається ефективність кредитованого об'єкту — прибутку.

Значне розширення використання кредитів з метою прискорення технічного прогресу соціалістичної промисловості вимагає від установ банку посилення контролю за цільовим використанням позик та ефективністю виданого кредиту. Цільове використання — це гарантія своєчасного впровадження у виробництво технічних засобів, одержання відповідних нагромаджень за час дії кредиту, гарантія його своєчасного сплачування.

¹ Народное хозяйство СССР в 1967 году. М., 1968, стор. 892.

КРЕДИТИ НА ОСНОВНІ ФОНДИ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Є. П. Сичов

Радянський народ успішно втілює в життя історичні рішення ХХІІІ з'їзду КПРС про створення у нашій країні матеріально-технічної бази комунізму. Щоб розв'язати це завдання, треба підвищувати ефективність суспільного виробництва, прискорювати технічний прогрес. Основними його напрямками є комплексна механізація, автоматизація, електрифікація і хімізація процесів виробництва. При цьому дуже важливо правильно вибирати джерела фінансування.

Довгий час розширення основних фондів здійснювалося за допомогою бюджетних асигнувань без розрахунку ефективності і строків окупності витрат. Це приводило до того, що підприємства нерідко впроваджували нову техніку, не беручи до уваги морального зношення, несвоєчасно вводили в експлуатацію основні фонди, купували непотрібні машини, обладнання і т. д. При цьому зменшувалася фондовіддача і падала ефективність суспільного виробництва.

Економічна реформа передбачає зміцнення фінансових джерел технічного прогресу. Так, відповідно до постанови вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС, бюджетні асигнування виділятимуться тільки на будівництво нових підприємств, якщо строк будівництва їх перевищує п'ять років. Капітальні вкладення підприємств, витрати на будівництво яких можна відшкодовувати в строк до п'яти років з моменту введення в експлуатацію, а також витрати на реконструкцію і розширення діючих підприємств, впровадження нової техніки, механізацію і поліпшення технології виробництва, оновлення обладнання і витрати на збільшення виробництва товарів народного споживання, поліпшення їх якості здійснюватимуться тепер за рахунок фонду розвитку підприємства, який утворюється з частини прибутку, передбаченої для цієї мети фінансовим планом, і частини амортизаційних відрахувань, спрямованих на повне відновлення основних фондів.

Утворення фонду розвитку підприємства і його використання на Харківському верстатозаводі показано в таблиці.

Дані таблиці показують, що створення фондів розвитку підприємств дає їм можливість самостійно використовувати великі грошові суми для технічного удосконалення виробництва.

Але не завжди розмір цього фонду задовольняє потреби підприємства. Тоді виникає необхідність звернутися до кредитів банку. За останні роки держава почала широко надавати кредит промисловості для розширення її основних фондів, впровадження нової техніки і передової технології. Банківські позики на впровадження нової техніки

Джерела коштів	Сума, тис. крб.	Спрямування коштів	Сума, тис. крб.
Відрахування від прибутку . . .	44	Придбання обладнання	147
Амортизаційні відрахування для повного відновлення основних фондів	122	Пайова участь у будівництві автомобільних і шосейних до- ріг	56,7
Виручка від реалізації майна, що вибуло	24	Погашення кредиту по новій техніці	17,3
Надійшло в порядку перерозподі- лу від главку	32	Поповнення оборотних коштів	1
В с ь о г о	222	В с ь о г о	222

тільки за 1965—1967 рр. зросли на 28%, а на збільшення товарів народного споживання — на 73,7%¹.

У 1968 р. підприємства Харківської області одержали кредитів на суму 16 млн. крб., тільки Орджонікідзевське відділення Держбанку видало кредитів на основні фонди 209 тис. крб., в тому числі на заміну обладнання — 115 тис. крб., на механізацію основних і допоміжних процесів — 65 тис. крб. і інші заходи — 29 тис. крб.

Практика показує, що кредити на впровадження нової техніки і збільшення товарів народного споживання є найбільш ефективними. Це підтверджують результати діяльності верстатозаводу: в травні 1968 р. йому виділили кредит на придбання і монтаж крупногабаритного подовжньо-фрезерного верстата нової моделі в сумі 115,2 тис. крб., який дозволив підприємству перевести всю механічну обробку деталей в цеху М-2 на фрезерування. Раніше частина деталей оброблялася на стругальному верстаті, що мав низьку продуктивність. Впровадження у липні 1968 р. нового верстата знизило трудомісткість механічної обробки великих базових деталей важких шліфувальних верстатів у цеху М-2 з 45 тис. верстато-годин до 7 тисяч. Річна економія становила 25 тис. крб., а окупність позики — 4,5 роки.

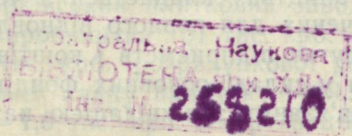
Кредит Держбанку на основні фонди стимулює підприємства боротися за ефективне використання одержаних коштів, тому що їх необхідно повернути банку. Ось чому всі роботи по здійсненню заходів, що стосуються основних фондів, вони намагаються провести у стислі строки, щоб мати найбільший ефект.

Крім того, установи Держбанку здійснюють контроль за ходом освоєння наданих кредитів, більш ретельно перевіряють обґрунтування розрахунків економічної ефективності, а потім і роботу госпорганів на місцях. Виявивши порушення, вони висувають вимоги до підприємств та їх вищестоящих організацій, вносять пропозиції на розгляд місцевих керівних організацій. Все це примушує підприємства ефективно використовувати банківський кредит для прискорення технічного прогресу.

З 1965 р. кредит Держбанку відшкодовувався тільки з фонду розвитку підприємств. Однак у ряді випадків його не вистачало, тому підприємства рідше почали звертатися в банк.

¹ Народное хозяйство СССР в 1967 г. «Статистика», М., 1968, стор. 892.

У даний час за браком коштів у фонді розвитку виробництва кредит банку можна сплачувати за рахунок додаткового прибутку, одержаного від впровадження нової техніки. На нашу думку, відшкодування всієї суми кредиту на основні фонди слід провадити тільки за рахунок додаткового прибутку, що його дає певний захід. Це дозволить підприємствам ширше вдаватися до кредиту на покриття витрат по технічному вдосконаленню виробництва і сприятиме зростанню нагромаджень і підвищенню рентабельності підприємства. Крім того, доцільно було б удосконалити методику розрахунку ефективності кредитів на основні фонди.

СТИМУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА І КРЕДИТ

В. Д. Іваненко

Велике значення для створення матеріально-технічної бази комунізму має технічний прогрес, тобто заміна старої техніки новою, а нової найновішою, вдосконалення засобів праці, поліпшення технологічних процесів використання нових матеріалів, джерел енергії.

Для збільшення основних фондів промисловості та впровадження у виробництво нової техніки і передової технології Радянська держава останнім часом стала широко надавати промисловим підприємствам кредити. Основним при цьому довго був метод безповоротного фінансування. Безповоротність бюджетного фінансування капітальних вкладень не стимулювала підприємства на боротьбу за ефективне використання одержаних коштів.

Кредитний метод має ряд переваг перед бюджетним. Особливість його — гнучкість, оперативність надання господарству грошових коштів, що створює умови для швидкого впровадження у виробництво технічних новин і раціоналізаторських пропозицій, які з'являються у ході виконання планових завдань.

Вересневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС визнав доцільним значно підвищити частку кредиту в загальній сумі капітальних вкладень. Згідно з цим передбачено, що надалі всі затрати на розширення і реконструкцію діючих промислових підприємств здійснюватимуться за рахунок власних грошових коштів цих підприємств і насамперед за рахунок фонду розвитку виробництва. Якщо ж останній виявиться недостатнім, держава надасть банківський кредит.

Фонд розвитку виробництва утворюється на підприємствах, що перейшли на нову систему планування та економічного стимулювання. Мета його — фінансування капітальних вкладень для впровадження нової техніки, механізації і автоматизації, відновлення основних фондів, вдосконалення організації виробництва і праці, а також інших витрат, спрямованих на освоєння нових виробів, зростання продуктивності праці, зниження собівартості і поліпшення якості продукції, підвищення рентабельності виробництва та виготовлення товарів широкого споживання. Кошти з фонду розвитку виробництва підприємство може використовувати для проведення будівельно-монтажних робіт, пов'язаних із заміною та встановленням обладнання, розширенням виробничих, побутових і складських приміщень та інших заходів.

Фонд розвитку виробництва складається з частини амортизаційних відрахувань, призначених для повного відновлення основних фондів, відрахувань від прибутку підприємств і коштів від реалізації зайвого майна, яке лічиться у складі основних фондів (при цьому треба відняти суму витрат, пов'язаних з ліквідацією названого майна).

Харківський плитковий завод перейшов на нову систему планування та економічного стимулювання з 1 січня 1968 року. Міністерство промисловості будівельних матеріалів УРСР і Міжвідомча комісія при Держплані УРСР встановили для заводу такі нормативи відрахувань до фонду розвитку виробництва: 11,7% — амортизаційні відрахування для повного відновлення основних засобів; 0,103% — від зростання прибутку; 0,014% — від розрахункової рентабельності. За кожен процент перевиконання планових показників, а щодо розрахункової рентабельності — за кожен процент перевиконання планового рівня додаткові відрахування робляться за нормативами, зниженими до 30%.

На 1968 р. заводі був запланований фонд розвитку виробництва в сумі 112 тис. крб. З них 79 тис. крб. мали надійти від прибутку, 33 тис. крб. — за рахунок амортизації на відновлення основних виробничих фондів.

Частину прибутку до фонду розвитку виробництва завод відраховує щоквартально, але при цьому беруться до уваги наслідки роботи минулого періоду із зростаючим підсумком. Величина відрахувань визначається на підставі питомої ваги прибутку, передбаченого річним планом.

Якщо підприємство виконує план балансового прибутку (або реалізації), досягає запланованого рівня розрахункової рентабельності, виконує план виробництва найважливіших видів продукції у натуральному вираженні, то величина відрахувань дорівнює плановій. Коли ж план прибутку (або реалізації) перевиконаний, рівень рентабельності перевищений, підприємство робить додаткові відрахування від прибутку до фонду розвитку виробництва, але їх нормативи знижуються до 30% у порівнянні з плановими. Додаткові відрахування робляться в межах надпланового прибутку.

При невиконанні плану прибутку (або реалізації) виробництва найважливіших видів продукції, при зниженні планового рівня рентабельності, відрахування від прибутку до фонду розвитку виробництва зменшуються. За кожен процент недовиконання плану нормативи відрахувань підвищуються не більше ніж на 30% у порівнянні з відповідними нормативами, прийнятими при утворенні річного фонду розвитку виробництва.

Додаткові відрахування (зменшення відрахувань) від прибутку названого фонду здійснюються за нормативами, встановленими в процентах до середньорічної вартості основних виробничих фондів, передбаченої планом.

Якщо виробничі відрахування до фонду розвитку виробництва за попередні квартали перевищують суму, належну згідно з розрахунком за весь звітний період, сума відрахувань має бути відповідно скоректована. Частина амортизаційних відрахувань надходить до фонду розвитку виробництва одночасно з відрахуванням амортизації, призначеної для повного відновлення основних фондів, при цьому береться до уваги встановлений процент.

Кошти від реалізації зайвого майна, яке лічиться у складі основних фондів, спрямовуються до фонду розвитку виробництва в міру надходження їх (витрати, пов'язані з ліквідацією цього майна, відраховуються). Так, Харківський плитковий завод за 1968 р. відрахував до фонду розвитку виробництва 151 тис. крб. З них за виконання плану прибутку — 27,1 тис. крб., розрахункової рентабельності — 52,1 тис. крб.; за перевиконання плану прибутку — 19,9 тис. крб., розрахункової рентабельності — 1,6 тис. крб. Амортизаційні відрахування до наз-

ваного фонду (на повне відновлення основних фондів) становили 34 тис. крб., відрахування від реалізації зайвого майна — 16 тис. крб.

Для утворення фонду розвитку виробництва за 1968 р. завод мав такі показники (див. табл.):

Показники	За планом	Фактично	%
Середні залишки основних виробничих фондів, з яких нараховується плата за фонди, тис. крб.	6725	6768	100,6
Середні залишки оборотних коштів, з яких нараховується плата за фонди, тис. крб.	836	792	94,7
Всього виробничі фонди, тис. крб.	7561	7560	100
Плата за виробничі фонди, кредит, фіксовані платежі, тис. крб.	457	462,6	101,2
Балансовий прибуток, тис. крб.	4695	4887,6	104,1
Балансовий прибуток без плати за фонди, кредиту і фіксованих платежів, тис. крб.	4238	4425	104,4
Рівень розрахункової рентабельності, %	56	58,5	+2,5
Обсяг реалізації, тис. крб.	10248	10674	104,2
Найважливіші види продукції у натуральному вираженні, тис. м ²	5500	5511	100,2

За рахунок фонду розвитку виробництва завод придбав і виготовив обладнання на 42,5 тис. крб., витратив на модернізацію печі — 42,4 тис. крб., перерахував на будівництво і ремонт шосейних доріг — 28,9 тис. крб. погасив кредит за нову техніку — 37,2 тис. крб.

З нашої точки зору, погашення кредиту, використаного на впровадження нової техніки та інші заходи технічного вдосконалення виробництва, слід здійснювати за рахунок не фонду розвитку виробництва, а економії від впровадження. Внаслідок цього буде збережений принцип одержання додаткового прибутку і своєчасного повернення позичених коштів. Значить, одержані підприємством кредити на капітальні вкладення прямо залежатимуть від строків введення в дію кредитованих основних фондів, їх ефективності і окупності, що найповніше відповідає госпрозрахунковому методу ведення господарства соціалістичних підприємств.

Крім того, кошти на будівництво і ремонт шосейних доріг треба планувати за рахунок розподілу планового прибутку, а не за рахунок фонду розвитку виробництва, бо існуючий принцип не відповідає економічному стимулюванню виробництва.

РОЛЬ ФІНАНСІВ У СТВОРЕННІ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ КОМУНІЗМУ

Д. Ф. Глізв

Добившись повної і остаточної перемоги соціалізму, радянський народ під керівництвом Комуністичної партії успішно втілює в життя величну програму поступового переходу від соціалізму до комунізму. Тому нині безпосереднє практичне завдання радянського народу полягає у побудові комуністичного суспільства.

Переростання соціалізму в комунізм передбачає поступовий перехід від соціалістичного принципу розподілу (по кількості і якості праці) до комуністичного (по потребах). Здійснити цей останній принцип можна лише тоді, коли буде достаток матеріальних цінностей, що залежить від рівня продуктивних сил у відповідних галузях матеріального виробництва. Основою зростання продуктивних сил є створення необхідної матеріально-технічної бази. Ось чому в Програмі КПРС, прийнятій XXII з'їздом партії, вказано, що головне економічне завдання партії і радянського народу на даному етапі — створення матеріально-технічної бази комунізму.

Величезна роль у розв'язанні цього завдання належить фінансам соціалістичної держави, які являють собою сукупність економічних відносин. За допомогою цих відносин відбувається планомірний розподіл сукупного суспільного продукту і національного доходу з метою утворення і використання фондів грошових коштів для розширеного відтворення та задоволення інших суспільних потреб.

Матеріальною основою фінансів в СРСР є соціалістичне виробництво. Первинні ланки його — державні і кооперативно-колгоспні підприємства.

На соціалістичних підприємствах, що входять до сфери матеріального виробництва, створюються майже весь сукупний продукт і національний дохід. У зв'язку з тим, що сукупний продукт і національний дохід мають натурально-речовий і вартісний (грошовий) вираз, у процесі планового розподілу їх між соціалістичними підприємствами та організаціями неминує складатися відповідні економічні відносини, які виступають у кінцевому підсумку як грошові відносини, що входять до змісту фінансів. Крім того, зміст фінансів соціалістичних підприємств доповнює система грошових відносин, які встановлюються між ними і вищестоящими організаціями, а також між ними і державою.

Система грошових відносин підприємств з державою визначає і формування децентралізованих фондів грошових ресурсів, і утворення централізованого загальнодержавного фонду грошових коштів. Основними формами цих фінансових відносин є, з одного боку, перерахування підприємствами до державного бюджету плати за вироб-

нічі фонди, фіксованих (рентних) платежів, відрахувань від прибутку, податку з обороту, вільного залишку прибутку, прибуткового податку з колгоспів, а з другого боку — короткострокові і довгострокові кредити, що їх держава надає підприємствам для певної мети.

Свої фінансові відносини з підприємствами соціалістична держава будує у відповідності з фінансовою політикою. Таким чином регулюються фінансові відносини підприємств і забезпечується акумуляція грошових коштів у розпорядженні держави. Ці кошти спрямовуються здебільшого на розвиток народного господарства та здійснення соціально-культурних заходів.

Втілення в життя рішень березневого і вересневого (1965 р.) Пленумів ЦК КПРС спричинило зміни у фінансовій політиці держави відносно соціалістичних підприємств. Так, до проведення економічної реформи частина прибутку, що надходила до державного бюджету СРСР, в цілому по народному господарству становила понад 80% загальної суми, а на деяких підприємствах — 90%. Досвід роботи підприємств, які працюють за новою системою планування та економічного стимулювання, показав, що обов'язкові внески до бюджету у формі плати за основні виробничі фонди і оборотні кошти становлять 17—20% загальної суми одержаного прибутку, 25—27% прибутку спрямовується на утворення заохочувальних фондів та інші цілі. Невикористана частина прибутку, тобто 55—60% загальної суми, йде до бюджету у вигляді вільного залишку.

Як бачимо, частка прибутку підприємств, яка надходить до бюджету нашої держави, змінилась не дуже і має тенденцію до скорочення. Однак доходи державного бюджету з року в рік зростають. Так, 1965 року вони становили 102,3 млрд. крб., 1966 р. — 106,3 млрд. крб., 1967 р. — 115,5 млрд. крб., 1968 р. — 123,9 млрд. крб., 1969 — 134,1 млрд. крб. У загальній сумі доходів надходження від соціалістичних підприємств становлять близько 92%.

Прибуткова частина державного бюджету СРСР систематично збільшується, бо значно збільшуються і витрати на розвиток народного господарства та соціально-культурні заходи, що пов'язано із створенням матеріально-технічної бази комунізму. Про зростання цих витрат свідчать дані таблиці.

Витрати	Роки					
	1960	1965	1966	1967	1968	1969
На народне господарство						
в млрд. крб.	34,1	44,9	42,2	49,9	50,2	58,3
в % до підсумку	46,7	44,2	42,8	43,6	40,6	43,5
На соціально-культурні заходи						
в млрд. крб.	24,9	38,2	40,8	43,4	45,8	51,1
в % до підсумку	34,1	37,6	38,6	37,9	37,0	38,2

Отже, хоч питома вага названих витрат в окремі роки зменшувалась, абсолютна їх сума регулярно зростала.

За рахунок коштів державного бюджету СРСР, спрямованих на розвиток народного господарства, протягом 1961—1965 рр. побудовано і введено в експлуатацію 3290 великих державних промислових підприємств. Це значно зміцнило виробничу базу нашої країни.

Частина коштів, спрямованих на соціально-культурні заходи, витрачається з метою підготовки спеціалістів для різних галузей народного господарства. Внаслідок цього збільшується кількість вищих і середніх спеціальних учбових закладів та студентів у них. Так, на початок 1967/68 навчального року в країні налічувалось 785 вузів, де було 4811 тис. студентів проти 739 вузів і 2396 тис. студентів у 1960/61 році. За цей же час кількість середніх спеціальних учбових закладів зросла від 3328 до 4074, а студентів у них — від 2060 тис. до 4166 тис. чол.

При соціалізмі мережа підготовки спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою не тільки розширюється, а й утримується за рахунок державного бюджету. Крім того, 75% студентів вищих і середніх спеціальних учбових закладів, які навчаються на стаціонарі, одержують від держави стипендію. Отже, для підготовки кваліфікованих спеціалістів — важливого складового елемента продуктивних сил країни — фінанси мають велике значення.

Важливу роль у створенні матеріально-технічної бази комунізму в нашій країні відіграють і фінанси Української РСР. Так, лише у 1967 р. із 10,7 млрд. крб. витрат державного бюджету УРСР на розвиток народного господарства було спрямовано 4,8 млрд. крб., або 45,1% всієї суми, а на соціально-культурні заходи — 5,1 млрд. крб., або 47,9%. Протягом семирічки 1959—1965 рр. у республіці збудовано 907 великих державних промислових підприємств, а за 1966 р. — 63. У 1967 р. вузи України випустили 92 815 спеціалістів, а технікуми 158 323 спеціалісти для різних галузей народного господарства.

Про величезну роль фінансів нашої держави у створенні матеріально-технічної бази комунізму свідчать наслідки затрат на розвиток народного господарства. На початок 1966 р. основні фонди становили 518 млрд. крб. проти 354 млрд. крб. на початок 1962 р., оборотні ж кошти протягом 1961—1966 рр. зросли від 91 966 млн. крб. до 137 166 млн. крб.

Найбільш узагальнюючим показником продуктивного використання фінансових ресурсів нашої держави для створення матеріально-технічної бази комунізму є показник зростання національного доходу. Частина національного доходу, як наново створеної вартості, у процесі його розподілу і перерозподілу через фінанси надходить у встановленому порядку до державного фонду грошових коштів. Збільшення фінансових ресурсів держави перебуває у прямо пропорційній залежності від абсолютного зростання національного доходу. Саме у зв'язку з тим, що обсяг національного доходу нашої країни систематично збільшується, щороку зростають доходи державного бюджету, зростає і використання цих коштів на розширення соціалістичного виробництва, підвищення матеріального добробуту трудящих та задоволення інших державних потреб. Нині понад половину національного доходу перерозподіляється через бюджет.

Таким чином, фінанси соціалістичної держави не тільки взаємозв'язані із соціалістичним виробництвом, але й відіграють важливу роль у створенні матеріально-технічної бази комунізму.

ПЛАНУВАННЯ ОБСЛУГОВУВАННЯ У АВТОМАТИЗОВАНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Ю. Є. Звягінцев, В. Й. Іванова

У рішеннях XXIII з'їзду КПРС і вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС указано, що автоматизація виробництва є вирішальний напрям підвищення його ефективності. Автоматизація виробничих процесів, зменшуючи допоміжний час на виконання технологічних операцій, підвищує питому вагу машинної роботи у балансі робочого часу і створює умови для організації багатOVERстатного обслуговування і підвищення продуктивності праці.

Автоматизація виробництва і зв'язаний з нею розвиток багатOVERстатного обслуговування зумовлюють найраціональніше регламентування роботи устаткування і робітників. Відомо, що перехід до багатOVERстатного обслуговування істотно підвищує продуктивність праці, але вимагає специфічного підходу до питань організації праці і планування обслуговування. При багатOVERстатній роботі, з одного боку, слід уникати простою верстатів через чекання на обслуговування їх наладчиком (оператором) і, з другого боку, не можна надмірно завищувати кількість обслуговуючого персоналу, щоб не зменшити ефект автоматизації.

Дослідження цього питання на ряді підприємств м. Харкова з крупносерійним і масовим характером виробництва показало, що в цехах і на дільницях, оснащених автоматичним устаткуванням, немає єдиного підходу до організації праці і планування обслуговування в умовах багатOVERстатної роботи. Наприклад, норми обслуговування верстатів-автоматів і форми організації праці на окремих заводах значно відрізняються.

На автоматних дільницях механічного цеху № 2 ХВЗ ім. Г. І. Петровського токарні автомати обслуговуються бригадами з двох робітників: наладчика і автоматника (оператора). Норми багатOVERстатного обслуговування дорівнюють на великих автоматах (максимальний діаметр обробки до 60 мм) — три верстати на бригаду, на малих (максимальний діаметр обробки до 25 мм) — п'ять верстатів на бригаду.

На заводі «Серп і молот» в автоматному цеху норми багатOVERстатного обслуговування при тій же організації праці становлять: на великих автоматах — чотири верстати на бригаду, на малих — вісім. На ХТЗ ім. Орджонікідзе в автоматному цеху при індивідуальному обслуговуванні норма для наладчика дорівнює шести верстам — по великих автоматах і 10 — по малих; для автоматника (оператора) — відповідно три і п'ять.

Норми обслуговування на всіх трьох заводах встановлені по досвіду. При цьому треба відзначити, що на цих заводах склад устатку-

вання автоматних цехів аналогічний: в основному, це багатошпиндельні та одношпиндельні токарні автомати приблизно однакової моделі і типу. В зв'язку з цим і співвідношення ручного та машинного часу у складі норми часу також приблизно однакове. Звідси виходить, що норма обслуговування верстатів-автоматів на ХТЗ, ХВЗ та заводі «Серп і молот» повинна бути майже однаковою, а не різнитися більш ніж удвоє (ХТЗ, ХВЗ).

Крім того, на цих заводах у автоматних цехах і на дільницях немає планів-графіків багатOVERстатного обслуговування — одного з основних календарно-планових нормативів у автоматизованому виробництві. Графіки багатOVERстатного обслуговування — це стандарт-плани роботи устаткування і водночас для робітників — плани обслуговування цього устаткування. Відсутність на заводах планів-графіків, тобто регламентування обслуговування, приводить до великих втрат на виробництві і значно знижує ефективність автоматизації.

Так, вивчення робочого часу шляхом спостережень показало, що на автоматних дільницях ХВЗ оперативна робота становить у наладчика лише 68—73%, у автоматника (оператора) — 63—65% змінного фонду. Разом з тим непродуктивна робота і втрати відповідно займають у наладчика 19—28% його робочого часу, у автоматника — 20—28%. Ці втрати за рік досягають 164 люд.-міс. Спостереження за робочим часом наладчиків і автоматників здійснювалися разом із фотографіями роботи устаткування, яке вони обслуговували, і це дозволило виявити, що оперативна робота устаткування становить не більш як 71,5% змінного фонду.

Для підвищення ефективності праці і ліквідації втрат робочого часу слід у всіх цехах і на дільницях, де є багатOVERстатна робота, розробити і впровадити плани-графіки роботи устаткування та робітників-багатOVERстатників. Ці графіки будуються при постійній номенклатурі виготовлюваних на даному устаткуванні деталей, що є характерним для автоматизованого виробництва.

Основною умовою розробки графіка багатOVERстатного обслуговування є те, що автоматичний час операції на одному з верстатів більший або дорівнює сумі ручних операцій на всіх інших верстатах:

$$t_{\text{авт}}^i \geq \sum_{j=1}^{c-1} t_p^j$$

де $t_{\text{авт}}^i$ — час автоматичної роботи верстата, протягом якого автомат не вимагає обслуговування;

t_p^j — час безпосереднього обслуговування верстата;

c — число верстатів, що обслуговуються разом.

Якщо $t_{\text{авт}}^i > \sum t_p^j$, то у робітника є деякий час незайнятості, якщо $t_{\text{авт}}^i < \sum t_p^j$, то деякі верстати простоюватимуть, чекаючи на обслуговування.

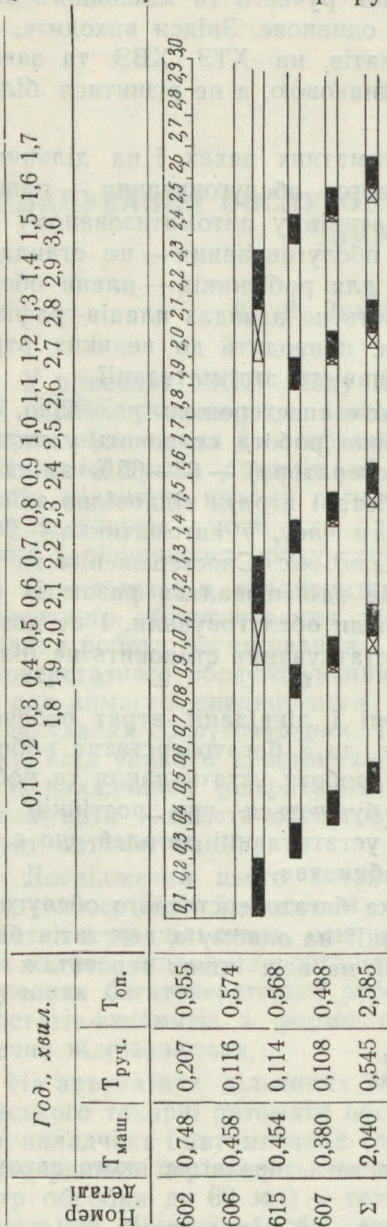
Умови для ефективного багатOVERстатного обслуговування створюються шляхом правильного підбору верстатів на основі побудови планів-графіків. Плани-графіки будуються лише на базі технічно обґрунтованих норм часу.

Побудова графіка починається з вивчення циклу багатOVERстатного обслуговування. Під циклом розуміється час від початку обслуговування першого по маршруту верстата до моменту повернення до нього, тобто практично цикл — це тривалість найбільш трудомісткої операції плюс час простою верстата на цій же операції. Якщо цикл складний, то деякі верстати протягом одного циклу треба обслуговувати по два рази і більше.

Оцінка ефективності варіанта плану-графіка багатOVERстатного обслуговування проводиться за допомогою коефіцієнта зайнятості робітника $K_{з.р.}$, а також коефіцієнта завантаження устаткування $K_{з.у.}$. Коефіцієнт зайнятості робітника розраховується як відношення суми ручного часу в циклі до всієї тривалості циклу, а коефіцієнт завантаження устаткування — як відношення суми оперативного часу по кожній операції до добутку тривалості циклу на кількість обслуговуваних верстатів. При цьому треба відмітити, що деяка незайнятість робітників у циклі не є дефектом при умові, що устаткування використовується досить повно.

Для автоматних дільниць механічного цеху № 2 ХВЗ було розроблено декілька планів-графіків багатOVERстатного обслуговування. На рисунку зображений один з таких графіків. Графіки побудовані на основі діючих норм часу та фактичної кількості обслуговуваних верстатів у розрахунку на одного робітника по деталях, що фактично обробляються на окремих верстатах. При побудові графіка до ручного часу включено допоміжний час, час активного спостереження, час на промірювання та перекладання деталей, час переходу від верстата до верстата.

Графік багатOVERстатного обслуговування

$$K_{з.р.} = \frac{0,207 + 0,116 \times 2 + 0,114 \times 2 + 0,108 \times 2}{1,130} = \frac{0,883}{1,130} = 0,78.$$

$$K_{з.у.} = \frac{0,955 + 0,574 \times 2 + 0,568 \times 2 + 0,488 \times 2}{1,130 \times 4} = \frac{4,215}{1,13 \times 4} = 0,93.$$

Як видно з графіка, коефіцієнт зайнятості одного робітника при обслуговуванні трьох великих верстатів не перевищує 0,543, а при чотирьох — підвищується до 0,78. Оскільки кожен групу автоматів

обслуговує не один робітник, а два, то коефіцієнт зайнятості робітника в дійсності майже вдвічі нижчий. Графіки багатOVERстатного обслуговування малих автоматів, побудовані за фактично складеними нормами (6—7 верстатів) в розрахунку на одного робітника, показують, що і в цьому разі коефіцієнт зайнятості робітника не перевищує 0,786.

Даний аналіз свідчить про наявність великих втрат робочого часу у наладчиків та автоматників дільниць механічного цеху і відповідно про зниження норм обслуговування верстатів. Це підтверджується також даними фотографій: фактична кількість верстатів, що обслуговуються робітниками, на 33—40% перевищує встановлену норму.

Будувати графіки багатOVERстатного обслуговування треба з урахуванням економічної доцільності поєднання в один цикл окремих робіт у визначеній послідовності їх виконання. У зв'язку з цим необхідно розробляти ряд варіантів графіка поєднання робіт і вибирати найбільш ефективний. Крім того, побудова графіків має обов'язково базуватися тільки на технічно обґрунтованих нормативах праці, що відображають досягнутий рівень виробництва.

УДОСКОНАЛЮВАННЯ ПЛАНУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ ЦЕХІВ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

(На прикладі ремонтно-механічного цеху)

О. І. Чоботарьова

За нових умов планування і економічного стимулювання першочергового значення набирає проблема впровадження повного господарського рахунку на підприємстві, включаючи і допоміжне виробництво.

Для машинобудівних підприємств характерний широкий розвиток допоміжного виробництва, де зайнято до 50% усіх робітників. Витрати допоміжних цехів становлять 15—25% загальних затрат на виробництво.

Допоміжні цехи на відміну від основних не беруть безпосередньої участі у виготовленні продукції, але від їх успішної діяльності залежить безперебійна робота обладнання, транспортних засобів, забезпечення інструментом, технологічним оснащенням, всіма видами енергії і т. д.

До останнього часу допоміжне виробництво мало низький технічний рівень, тут нижча продуктивність праці і високі затрати на виробництво. Так, в інструментальних цехах і службах зайнято 15—20% усіх допоміжних робітників підприємства. Витрати на інструмент становлять 5—15% собівартості продукції заводу. В ремонтному виробництві зайнято 11—18% робітників, а продуктивність їх праці в 6—7 разів нижча, ніж у робітників основних цехів. Витрати ремонтного виробництва становлять 6—8% собівартості продукції. Трудомісткість і вартість капітального ремонту нерідко більші, ніж при виготовленні нової машини.

Ось чому організація господарського розрахунку допоміжних цехів — необхідна умова удосконалення планування машинобудівних підприємств, хоч виконати її в цих підрозділах важче, ніж в основних, що зумовлюється низьким рівнем технічного оснащення і організації виробництва, менш досконалими методами планування й обліку. Досвід роботи по-новому, нагромаджений основними цехами, не можна механічно перенести у допоміжні через їх своєрідність. Перш за все слід змінити і поліпшити порядок формування планових показників для цих цехів.

Розглянемо характер потрібних змін на прикладі ремонтно-механічного цеху. Обсяг і спрямування робіт його визначаються потребами основного виробництва. При цьому вартість послуг ремонтно-механічного цеху входить у собівартість цеху замовника. Ремонтно-механічному цеху, як самостійній господарській одиниці, треба встановлювати річні планові показники з розбивкою на квартали. Кількість їх має бути мінімальною, але достатньою для правильної оцінки роботи цеху.

Планові показники поділяються на затверджувані і розрахункові. Перші є обов'язковими для виконання, вони служать основою оцінки госпрозрахункової діяльності цеху; другі використовуються для обґрунтування перших.

Ремонтно-механічному цеху треба затверджувати такі показники:

1. Обсяг продукції;
2. Номенклатура;
3. Кількість працюючих;
4. Фонд зарплати;
5. Кошторис витрат на виробництво.

Розрахунковими показниками можуть бути виробіток одного робітника, середня зарплата одного робітника і кошторис цехових витрат.

Одним із головних напрямків внутрізаводського госпрозрахунку є удосконалення нормативної бази, розробка норм витрати основних матеріалів на виготовлення деталей для ремонту обладнання і запасних частин, розробка норм витрати допоміжних матеріалів. Крім того, слід розробити внутрізаводські цінники на продукцію і послуги допоміжного виробництва (електроенергію, пар, воду, стиснене повітря).

Однак створення обґрунтованої нормативної бази планування передбачає і постійний облік техніко-економічних показників ремонтного виробництва. Аналіз діючої системи ремонту на харківському заводі «Електромашина» показав, що визначити показник собівартості і трудомісткості ремонту неможливо через неповний облік фактичних витрат на ремонт. Ці витрати підлягають облікові на підставі дефектних відомостей. Але такі відомості на підприємстві не складаються.

Відсутність точного обліку існуючих техніко-економічних показників ремонту обладнання та інших видів ремонту не дає змоги порівняти затверджені нормативи з фактичними витратами. Це виключає можливість розробки прогресивних нормативів, які допомогли б скоротити витрати ремонтно-механічного цеху.

Проаналізувавши роботу ремонтно-механічного цеху заводу «Електромашина», ми розробили методику визначення кошторису витрат на виробництво. Розробка кошторису починається з розрахунків суми накладних витрат по окремих статтях шляхом математичної обробки бухгалтерських звітних даних, з використанням формули хронологічної середньої для динамічного ряду (В. П. Гранков. Средние величины статистики. Госстатиздат, М., 1958, стор. 56). Так було визначено місячні величини витрат по статтях:

1. Сировина і матеріали	553 крб.
2. Зношення малоцінних і швидко зношуваних предметів	475 крб.
3. Додаткова зарплата основних робітників	830 крб.
4. Відрахування на соціальне страхування	897 крб.
5. Послуги на сторону	171 крб.
6. Інші витрати	160 крб.

Значну частину накладних витрат становлять послуги допоміжного виробництва (30%). Цю статтю ми розраховували, виходячи з обсягу послуг допоміжного виробництва — вживання пару, газу, води і т. д. та їх вартості.

Обсяг послуг планують відповідні функціональні відділи. Вартість цих послуг визначає цех-виробник, у даному випадку — енергоцех. Тільки на вентиляцію витрати визначалися на підставі аналізу звітних даних попереднього року. Таким чином, планова сума по статті «Послуги допоміжного виробництва» повністю залежить від обсягу зроблених послуг і їх вартості.

Наступна стаття — заробітна плата, сюди увійшла зарплата ІТП, службовців і МОП. Ця стаття визначається на підставі штатного розпису, затвердженого керівником підприємства. Сума зарплати — 2115 крб. на місяць. Планові витрати цієї статті можна змінювати у зв'язку з переглядом штатного розпису.

Амортизаційні відрахування визначаємо, виходячи з початкової вартості основних фондів — обладнання цеху і норм амортизаційних відрахувань. Цю суму можна змінювати з введенням або списанням обладнання за планом. Вказані статті дають суму накладних витрат.

Таким чином, 70% накладних витрат підлягають точному розрахунку і, отже, є обгрунтованими. Решту 30% можна точніше обгрунтувати за умови вдосконалення обліку в цеху.

Одержані накладні витрати були розподілені по окремих видах робіт пропорційно заробітній платі (за діючою методикою) у такий спосіб: 90% — зарплата по таких роботах, як виготовлення малоцінних предметів, капітальний і середній ремонт обладнання, нестандартне обладнання; 200% — на роботи, вироблені на сторону, і суму накладних витрат, що залишилися, було віднесено на статті «Послуги цехам» і «Виготовлення запасних частин».

Коли сума накладних витрат буде розподілена за видами робіт, можна приступити до складання кошторису витрат на виробництво.

По ремонтно-механічному цеху заводу «Електромашинна» є такі види робіт і послуг:

1. Послуги цехам у розмірі	58,5%
2. Виготовлення запчастин	1,5%
3. Вироблення малоцінних предметів	15%
4. Виготовлення нестандартного обладнання	20%
5. Послуги на сторону	5%

У кошторисі витрат на виробництво у даному цеху вартість матеріалів і заробітна плата основних робітників розраховується з допомогою методу, аналогічного розрахунку накладних витрат. Точне планування цих статей потребує більш достовірного обліку.

В результаті проведеної роботи ремонтно-механічному цеху було встановлено нормативи за видами робіт і послуг на 1 крб. їх обсягу (див. табл.).

Маючи нормативи за видами робіт і послуг, знаючи обсяг у карбованцях, суму накладних витрат, можна визначити планову величину кошторису витрат на виробництво по ремонтно-механічному цеху.

При зіставленні звітних даних з плановими слід корегувати останні по тих статтях, які мають значні відхилення від плану не з вини цеху.

Види робіт	Нормативи, крб.	
	на матеріали	на основну зарплату
Послуги цехам	0,13	0,69
Виготовлення запчастин	1,28	1,00
Виготовлення малоцінних предметів	1,17	1,00
Капітальний і середній ремонт	0,41	0,28
Нестандартне обладнання	0,29	0,27
Послуги на сторону	0,21	0,20

Отже, при правильному обліку кошторис витрат на виробництво по ремонтно-механічному цеху може бути обґрунтованим і як один з основних показників цеху служити оцінним показником його роботи. Планування ремонтно-механічному цеху кошторису витрат на виробництво сприяє впровадженню госпрозрахунку, що в підсумку має позитивно позначитися на роботі цеху в цілому.

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАР-СЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Ю. І. Терехов, В. Л. Козлов

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва є однією з форм розширеного відтворення, що характеризується широким застосуванням засобів виробництва і інших витрат на одиницю земельних угідь, щоб збільшити вихід продукції з кожного гектара сільськогосподарських угідь і знизити затрати на одиницю продукції.

Спеціалізація є складовою частиною загального процесу інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. Вона передбачає правильне розміщення галузей виробництва по зонах, районах, господарствах, бригадах, фермах і відділках всередині господарства, раціональне їх поєднання і концентрацію, впровадження прогресивної технології, досягнень науки і передового досвіду, наукових сівозмін, найбільш ефективної системи обробки та удобрення полів. Необхідною передумовою її є високий рівень планування і організації виробництва.

Процес поглибленої спеціалізації є поступовим і тривалим. Він безпосередньо пов'язаний з технічним прогресом, послідовною електрифікацією, механізацією і хімізацією сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, визначальною умовою, матеріальною основою спеціалізації сільськогосподарського виробництва є збільшення продуктивних сил суспільства, розвиток і диференціація знарядь виробництва, механічних, хімічних і інших засобів праці. Спеціалізація—об'єктивний процес, зумовлений постійним розвитком продуктивних сил країни, який у свою чергу визначається рівнем поділу праці¹. Розвиток продуктивних сил і розподіл праці—два взаємозв'язаних, взаємозумовлених процеси, кожний з яких впливає на розвиток другого. Розподіл праці, як вказував К. Маркс, «становить загальну основу всякого товарного виробництва»².

В. І. Ленін вказував, що зростання торгового землеробства передусім проявляється в його спеціалізації, а вона «викликає обмін між різними землеробськими районами, між різними землеробськими господарствами, між різними землеробськими продуктами»³. Зрозуміло, що сам по собі обмін не створює відмінностей між сферами виробництва, а лише встановлює зв'язок між існуючими різними сферами, перетворюючи їх у більш чи менш залежні одна від одної галузі сукупного суспільного виробництва. З цього приводу К. Маркс вказував: «Тут суспільний поділ праці виникає шляхом обміну між первісно відмінними, але не залежними одна від одної сферами виробництва»⁴. Більш від того, межі розвит-

¹ Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 3, стор. 19.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 337.

³ В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 264.

⁴ К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 338.

ку ринку за умов капіталістичного суспільства зумовлюються спеціалізацією суспільної праці. «А спеціалізація ця,—вказував В. І. Ленін,—по самій суті своїй, безконечна—цілком так само, як і розвиток техніки»¹.

К. Маркс розглядав розподіл праці «як засіб з тією ж кількістю праці виробити більше товару, отже, здешевити товари і прискорити нагромадження...»².

Спеціалізація підприємств на виробництві частини кінцевого продукту в загальному технологічному процесі об'єктивно викликає необхідність їх кооперації і спеціалізації всієї галузі виробництва. Без зміцнення економічних відносин між підприємствами, зумовлених розподілом праці, кожне окреме підприємство, що входить у кооперацію, не може нормально вести процес відтворення. Під впливом розподілу праці і спеціалізації змінюються і вдосконалюються виробничі відносини між окремими підприємствами, а також відносини між виробничими підрозділами підприємства.

Спеціалізація суспільного виробництва відіграє важливу роль у багатьох відношеннях. Завдяки розподілу праці удосконалюється не тільки продукт, але і його виробник. З тієї ж причини підвищується якість виробленої продукції, оскільки члени суспільства «обирають собі,—як вказував К. Маркс,—відповідну сферу діяльності, а без обмеження сфери діяльності не можна ні в одній галузі здійснити щось видатне»³.

Спеціалізація, крім того, виступає як фактор раціональної організації усього господарства, впливає на всю його будову. Підкреслюючи цю особливість і значення спеціалізації сільського господарства в умовах капіталізму, В. І. Ленін писав, що розвиток маслоробно-сироварного виробництва стимулює розвиток молочного тваринництва, а воно, в свою чергу, викликає необхідність посіву трав і переходу від трипільля до багатопільних сівозмін, що відходи, які одержують при переробці молока, використовуються для відгодівлі худоби на продаж. «Підприємством стає не сама лише переробка молока, а все сільське господарство»⁴.

Спеціалізація веде до збільшення виробництва окремих видів необхідної продукції, оскільки при цьому досягається краща концентрація і інтенсифікація виробництва, більш широке застосування спеціалізованої техніки і відповідно підготовлених кваліфікованих кадрів. «Для того, щоб підвищилась продуктивність людської праці, спрямованої, наприклад, на виготовлення будь-якої частинки всього продукту, треба, щоб виробництво цієї частинки спеціалізувалось, стало окремим виробництвом, що має справу з масовим продуктом і тому допускає (і викликає) застосування машин і т. ін...»⁵.

Процес спеціалізації проявляється не тільки в промисловості, а і в сільському господарстві: створюються спеціалізовані райони і системи сільського господарства, виникає обмін не тільки між промисловістю і сільським господарством, але і між різними галузями і господарствами. Спеціалізація дозволяє вести виробництво у великих масштабах, використовувати спеціальну техніку, відповідно кваліфікувати працівників, нагромаджувати досвід, з більшою повнотою пристосовуватися до природних умов з метою виробництва потрібних суспільству споживних вартостей.

¹ В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 82.

² К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 350.

³ Там же.

⁴ В. І. Ленін. Твори, т. 3, стор. 225.

⁵ В. І. Ленін. Твори, т. 1, стор. 82.

В міру розвитку продуктивних сил зростає влада людини над силами природи і рівень використання їх у процесі виробництва матеріальних благ. Але при існуючому розвитку науки і техніки спостерігаються значні відмінності між природними і економічними умовами. Все це по-різному впливає на вирощування різних сільськогосподарських культур, їх урожайність, продуктивність тваринництва, вимагає різного рівня витрат на виробництво одиниці продукції, що необхідно враховувати при спеціалізації сільського господарства.

До об'єктивних умов спеціалізації сільськогосподарського виробництва слід віднести і ряд економічних факторів, зокрема, рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств засобами виробництва, розміщення району чи господарства відносно місця збуту або переробки продукції, транспортні умови та ін.

Природні та економічні умови визначають великою мірою характер використання землі, структуру сільськогосподарського виробництва, рівень його інтенсивності. Але, безумовно, природні і економічні умови не залишаються незмінними. В міру розвитку індустріалізації, хімізації і інтенсифікації сільського господарства виробництво все менше і менше залежатиме від примхів природи. Та це, однак, не виключає того, що і в перспективі виробництво окремих видів продукції сільського господарства коштуватиме суспільству дешевше в тих зонах і районах, де природні і економічні умови найбільш сприятливі для них. Ці відмінності і роблять спеціалізацію сільськогосподарського виробництва об'єктивною необхідністю, тому що соціалістичне суспільство зацікавлене в тому, щоб у кожній зоні виробляти більше продукції з мінімальними затратами праці і засобів.

За останні роки в сільському господарстві нашої країни все інтенсивніше йде процес спеціалізації і концентрації. Охоплюючи все нові й нові галузі сільського господарства, спеціалізація стає важливим фактором наукової організації колгоспно-радгоспного виробництва, однією з вирішальних умов підвищення продуктивності праці у цій життєво необхідній сфері виробничої діяльності. Період пошуків, окремих експериментів змінився масовою і планомірною роботою по спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва. Швидкий розвиток процесу спеціалізації і концентрації свідчить про значні структурні зрушення в соціалістичному сільському господарстві.

Інтенсивний процес розвитку спеціалізації і концентрації в сільському господарстві свідчить про великі економічні переваги спеціалізації перед багатогалузевою організацією виробництва в колгоспах і радгоспах. Але спеціалізація в сільському господарстві відрізняється від відповідного процесу в промисловості, що впливає із самої природи землеробства. Залежність сільського господарства від природних умов, переривчастість циклу, сезонність і територіальна розкиданість виробництва в землеробстві, особливості землі як основного засобу сільськогосподарського виробництва зумовлюють необхідність правильного поєднання в господарстві головної товарної галузі або культури з додатковими. Колгоспи і радгоспи спеціалізуються на виробництві того чи іншого головного товарного продукту, причому решта галузей підпорядковується цьому головному товарному продукту з метою найбільш ефективного використання землі, техніки і трудових ресурсів.

Науково обґрунтований процес спеціалізації в соціалістичному сільському господарстві відкриває дійсно широкі перспективи для удосконалення технології і організації масового товарного виробництва дешевої продукції на промисловій основі. При цьому підвищується окупність капітальних вкладень і ефективність використання основних ви-

робничих фондів. Спеціалізація полегшує застосування в різних галузях сільського господарства комплексної механізації, створює нові сприятливі можливості для технічного прогресу і впровадження у виробництво досягнень науки і передового досвіду, для найбільш ефективного використання землі, техніки, матеріальних і трудових ресурсів. Сільськогосподарське виробництво за технологією, технічною озброєністю, культурою все більш наближається до промислового.

Важливим фактором дальшого піднесення сільського господарства, перетворення його у високоефективну галузь є планомірне і послідовне здійснення процесу спеціалізації для задоволення зростаючих потреб суспільства в продукції високої якості. Здійснити це можна за допомогою стабільних планів заготівлі сільськогосподарських продуктів, які мають відображати, з одного боку, потреби суспільства у сільськогосподарській продукції, а з другого — реальні можливості її виробництва у різних природно-економічних зонах, республіках і областях.

Встановлення відповідно до рішень березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС стабільного і реального науково обґрунтованого плану заготівлі основних видів сільськогосподарської продукції, правильне поєднання інтересів держави і колгоспно-радгоспного виробництва, диференційованого у відповідності з природними і економічними особливостями різних районів і господарств, є важливою умовою поглибленої і сталої спеціалізації в сільському господарстві. Жовтневий (1968 р.) Пленум ЦК КПРС прийняв рішення зберегти і на майбутнє тверді плани заготівлі сільськогосподарської продукції, а також розповсюдити існуючий порядок стимулювання надпланових закупок зерна на деякі інші види продукції.

Послідовна інтенсифікація соціалістичного сільського господарства, збільшення капітальних вкладень і прискорення науково-технічного прогресу створили сприятливу основу для розширення і поглиблення спеціалізації.

Економічна ефективність спеціалізації сільськогосподарського виробництва оцінюється з допомогою системи взаємозв'язаних показників: кількості виробленої продукції, її асортименту і якості, рівня продуктивності праці і собівартості продукції, ефективності використання капіталовкладень (яка характеризується виходом продукції на одиницю основних виробничих фондів), рентабельності кожної галузі і господарства в цілому.

В результаті соціалістичного перетворення села склалося і постійно удосконалюється планомірне розміщення сільськогосподарського виробництва по зонах з урахуванням відмінностей природно-економічних умов. В міру індустріалізації країни навколо великих міст і промислових центрів створювалися приміські зони, що спеціалізувалися на виробництві молока, м'яса, яєць, картоплі, овочів, фруктів, ягід та ін.

Промислові методи виробництва, які розвиваються на основі поглибленої спеціалізації, організація великих спеціалізованих господарств на базі комплексної механізації виробничих процесів із застосуванням найбільш сучасної технології все ширше впроваджуються у тваринництво.

Організація великих спеціалізованих господарств сама по собі не є новинкою. Ще в 20—30-ті роки, коли створювалися нові зернові, молочні, м'ясні, свинарські, вівчарські і інші радгоспи, поряд із «Зернотрестом» виникли об'єднання спеціалізованих тваринницьких радгоспів. Створення спеціалізованих трестів допомогло організаційно зміцнити нові радгоспи, впровадити досконаліші методи ведення господарства і технологію виробництва і на цій основі збільшити виробництво

зерна, м'яса, молока і інших продуктів. У наступний період спеціалізація розвивалася і вдосконалювалася далі.

В даний час у Харківській області налічується 119 радгоспів, більшість із яких об'єднано у п'ять спеціалізованих трестів. Значна частина господарств — це великі спеціалізовані підприємства, тоді як основна маса колгоспів до останнього часу розвивалася за принципом уніфікації: в них було багато дрібних тваринницьких ферм, на яких переважала ручна праця, рівень механізації виробничих процесів був низьким, а затрати праці на виробництво продукції високими.

Назріла необхідність не тільки радгоспи, але і колгоспи розвивати шляхом поглибленої спеціалізації і концентрації виробництва. Уже в 1959—1960 рр. в області було організовано ряд спеціалізованих колгоспів і міжколгоспних пунктів по відгодівлі великої рогатої худоби, свиней і виробництву яєць. Ці господарства довели прогресивність спеціалізації колгоспного виробництва. На фермах підвищилась продуктивність праці, більш ефективно використовувалися корми, знизилась собівартість продуктів тваринництва, підвищилась її якість.

Однак абсолютний рівень виробничих показників роботи спеціалізованих колгоспів залишався досить низьким. Це передусім зумовлювалося тим, що в практиці роботи цих господарств не були повністю розв'язані питання комплексної механізації і раціональної технології виробництва на тваринницьких фермах. У багатьох спеціалізованих господарствах площі земельних угідь не дозволяли забезпечити виробництво необхідної кількості кормів для громадського тваринництва, а існуюча структура посівних площ не відповіла прийнятому напрямку спеціалізації. Крім того, істотним недоліком було і те, що робота по спеціалізації колгоспів здійснювалася без належної ув'язки з плануванням структури виробництва і спеціалізацією основної частини колгоспів, виробнича структура яких мала багатогалузевий, універсальний характер.

З метою усунення недоліків в експериментальний період і виходячи з об'єктивних умов індустріального розвитку сільського господарства, зараз в області здійснюються організаційно-економічні заходи по організації і зміцненню спеціалізованих тваринницьких колгоспів у зв'язку з плануванням і спеціалізацією всіх колгоспів, окремих районів і області в цілому.

Внаслідок цієї роботи визначилась мережа колгоспів різного напрямку спеціалізації: свинарських — 29 господарств, які в перспективі продаватимуть державі 92% свинини від загального плану реалізації цієї продукції по колгоспах області; птахівничо-молочних — 39 колгоспів. Займаючи 10% сільськогосподарських угідь області, ці господарства дадуть державі понад 90% яєць.

Господарств, спеціалізованих на вирощуванні і відгодівлі великої рогатої худоби, 33. Займаючи 10,3% сільськогосподарських угідь області, вони продаватимуть державі 80% живої ваги худоби, передбаченої планом по колгоспах області; зерно-буряко-молочних — 345 колгоспів, що займають 67% сільськогосподарських угідь області. Ці господарства, звільнені від продажу державі свинини, яєць і значною мірою яловичини, будуть основними виробниками і поставщиками зерна (85%), цукрових буряків (72%), молока (80%) і шерсті (82%). Таким чином, із 446 колгоспів області на виробництві продукції тваринництва спеціалізується лише 101 господарство, які стають основними поставщиками м'яса і яєць. Завдання по продажу державі різних видів сільськогосподарської продукції диференційовано доводяться до колгоспів у відповідності з напрямком їх спеціалізації. При цьому голов-

ною умовою є повне і обов'язкове виконання планів продажу державі усіх видів продукції як у цілому по області, так і по окремих районах.

В теперішній час у кожному адміністративному районі Харківської області на виробництві яловичини, свинини і яєць спеціалізуються 1—2, а подекуди і 3 колгоспи. Дані про розмір площі їх сільськогосподарських угідь наведено в табл. 1.

Таблиця 1¹

Напрямок спеціалізації колгоспів	Кількість колгоспів з площею сільгоспугідь, тис. га				
	до 3 тис.	3,5—5 тис.	5,1—7 тис.	7,1—10 тис.	понад 10 тис.
Свинарські	2	9	10	6	2
Птахо-молочні	8	24	7	—	—
По вирощенню і відгодівлі великої рогатої худоби	3	14	10	6	—
Всього	13	47	27	12	2

З табл. 1 видно, що значна частина спеціалізованих тваринницьких колгоспів є великими господарствами, що дозволяє досягти високого рівня концентрації виробництва. Найбільші — це свинарські господарства. У перспективі вони розраховані на виробництво близько 150 цн свинини на кожні 100 га ріллі, або 120—130 цн на 100 га сільськогосподарських угідь. Отже, колгоспи з площею 7—10 тис. га розраховані на виробництво 9—13 тис. цн свинини на рік, що відповідає плановим завданням продажу свинини в цілому колгоспами тих районів, де організуються спеціалізовані свинарські господарства.

У 1968 р. в області працювало шість міжколгоспних свиновідгодівельних пунктів, 20 спеціалізованих свиновідгодівельних колгоспів і 12 свинорадгоспів. Уже тепер спеціалізовані свинарські господарства відіграють значну роль у виробництві і продажу свинини державі. Так, у 1967 р. 25 спеціалізованих колгоспів і міжколгоспних відгодівельних пунктів продали державі 127 тисяч голів свиней загальною живою вагою 122 тис. цн. Їх питома вага в загальній продажі свинини державі усіма колгоспами області становила 52%, а в Балаклійському районі — 86,9%, Красноградському — 79,8%. Ефективність виробництва свинини спеціалізованими господарствами характеризується даними табл. 2.

Ці дані свідчать про те, що в спеціалізованих свиновідгодівельних господарствах усі основні виробничі показники значно кращі, ніж у середньому по колгоспах області. У спеціалізованих господарствах середньодобовий приріст був на 51% вище, ніж у середньому по колгоспах області; на 1 цн приросту витрачено кормів на 3 корм. од., а праці в 3,2 раза менше, ніж у решти колгоспів. Більш низькою була тут і собівартість приросту свиней, а рівень рентабельності виробництва свинини досяг 40,7%.

Міжколгоспні свиновідгодівельні пункти, як правило, розміщуються недалеко від підприємств харчової промисловості з тим, щоб використати їх відходи для годівлі свиней. У більшості випадків це великі підприємства з порівняно високим рівнем механізації робіт. Серед них особливої уваги заслуговують Савинський і Красноградський пунк-

¹ Складено за даними річних звітів колгоспів Харківської області за 1967 р.

Таблиця 2¹

Показники	В середньому по колгоспах області	В середньому по спеціалізованих господарствах
Середньодобовий приріст, г	219	332
Середня жива вага однієї голови, проданої державі, кг	90	96
Затрати на 1 цн приросту:		
кормів, корм. од.	10,3	7,3
праці, люд.-дн.	9,7	3,0
Собівартість 1 цн приросту, крб.	112,15	75,57
Рівень рентабельності виробництва свинини, %	17,8	40,7

ти. Савинський відгодівельний пункт у 1967 р. продав державі 24 087 цн свинини, а Красноградський — 12 368 цн; собівартість 1 цн приросту по Савинському пункту становила 66 крб. 80 коп., Красноградському — 65 крб. 58 коп. Від реалізації свинини вони одержали відповідно 1 125 тис. крб. і 516 тис. крб. прибутку.

Міжколгоспні відгодівельні пункти області відіграли певну позитивну роль у здійсненні концентрації свинарства і стали зразком того, як спеціалізація виробництва сприяє підвищенню продуктивності праці і зниженню собівартості продукції. На міжколгоспних відгодівельних пунктах у 1967 р. середньодобовий приріст становив 370 г при затратах кормів 6,2 корм. од. на 1 кг приросту. На 1 цн приросту тут затрачено 1,1 люд.-дн, а собівартість 1 цн приросту дорівнювала 68 крб. Але відсутність власної кормової бази і єдиного нерозривного процесу виробництва із закінченим оборотом стада негативно відбивається на економічних показниках їх діяльності.

У спеціалізованих свиновідгодівельних колгоспах провідна галузь — виробництво свинини, як правило, поєднується із розвитком тваринництва. Тут на кожні 100 га сільгоспугідь утримується 37 голів великої рогатої худоби, в тому числі 13 корів. Ці господарства ще не мають достатньо розвинутої бази. Та навіть при недостатньому рівні концентрації виробництва спеціалізовані свиновідгодівельні колгоспи в 1967 р. мали середньодобовий приріст на 33% вище, а затрати праці на 1 цн приросту майже в два рази нижче, ніж у решти колгоспів області.

Спеціалізовані свиновідгодівельні колгоспи мають порівняно невеликий досвід роботи, вони ще не перебудували повністю систему землеробства і кормовиробництва для розвитку провідної галузі, в результаті чого вони не забезпечили повноцінної відгодівлі свиней. У середньому на одну кормову одиницю раціонів тут припадає близько 80—85 г переварюваного протеїну, що приблизно на 20% менше норми. Тому важливою умовою підвищення ефективності розвитку свинарства в спеціалізованих господарствах є повніше використання кормових ресурсів власного виробництва.

Як показує досвід спеціалізованих господарств, питання раціональної організації виробництва свинини ефективніше розв'язуються в спеціалізованих господарствах із закінченим оборотом стада. Це безпосередньо зумовлено тим, що в господарствах із замкнутим циклом мож-

¹ Таблиця складена за даними зведеного річного звіту по колгоспах Харківської області за 1967 р.

на забезпечити вищу якість молодняка, який передається на відгодівлю в установлені технологічним планом строки, і при нижчій собівартості, ніж при закупці його у колгоспів-поставщиків. Така організація виробничого циклу дає можливість виробляти значно дешевшу свинину. Про це переконливо свідчить досвід радгоспу «Кегичівка» Харківської області. У господарствах утримується 500 основних свиноматок і в розрахунку на одну основну матку в рік тут одержують по 17—19 *цн* свинини на рік, собівартість 1 *цн* живої ваги поросят у чотирьохмісячному віці при постановці їх на відгодівлю становить 100—110 крб., а собівартість виробленої свинини — 70—80 крб.

Рівень рентабельності виробництва свинини тут досягає 50%. До речі слід відзначити, що свиновідгодівельні господарства змушені виплачувати колгоспам-репродукторам за молодняк у чотирьохмісячному віці за 1 *цн* живої ваги по 180—200 крб. Зрозуміло, що раціональну організацію і технологію виробництва свинини найбільш доцільно будувати не тільки в радгоспах, але і в колгоспах на базі спеціалізованих свинарських господарств із закінченим оборотом стада, що широко застосовується в колгоспах області. Враховуючи це, в кожному адміністративному районі створюється по одному (лише в семи районах по два) свинарському спеціалізованому господарству із закінченим оборотом стада. Всього таких господарств у 1971 р. буде 29: вони майже забезпечать виконання державних закупок свинини в області.

У відповідності з програмою у Харківській області на виробництві м'яса великої рогатої худоби спеціалізуються 33 колгоспи. Незважаючи на те, що у значної частини цих господарств виробничі приміщення ще будуються, а рівень механізації основних виробничих процесів поки недостатній, у них уже досягнуто порівняно високих виробничих і економічних показників.

У Балаклійському, Барвенківському, Вовчанському, Красноградському і інших районах спеціалізовані колгоспи стали основними поставщиками яловичини. Їх питома вага у загальному продажу м'яса великої рогатої худоби державі всіма колгоспами досягла 50—70%. Так, спеціалізований на вирощенні і відгодівлі великої рогатої худоби колгосп «Червоноармієць» має на кожні 100 *га* сільгоспугідь 112 голів великої рогатої худоби, із яких лише 6 становили корови. У 1967 р. колгосп відгодував і здав державі 2 735 голів худоби загальною живою вагою 7 890 *цн*, із них 63,8% вищої вгодованості. Загальний розмір приросту (виробництва) живої ваги в цьому господарстві становив 131 *цн*, а продаж державі м'яса (з урахуванням постановочної ваги) — 300 *цн* в розрахунку на кожні 100 *га* сільгоспугідь. На 1 *цн* приросту затрачено 9,2 *цн* корм. од. Собівартість 1 *цн* м'яса в живій вазі з урахуванням оплати за постановочну вагу молодняка — 106 крб. І хоч це поки що порівняно висока собівартість, рентабельність виробництва м'яса досягла 27,5%.

Друге велике спеціалізоване господарство, колгосп ім. 50-річчя Жовтня Валківського району, у 1967 р. виростив і відгодував 2 494 голви молодняка великої рогатої худоби. Середньодобовий приріст за весь період вирощування і відгодівлі досяг 558 г. На кожні 100 *га* сільгоспугідь було вироблено по 82,5 *цн* приросту і продано державі по 163 *цн* м'яса великої рогатої худоби в живій вазі. Собівартість 1 *цн* приросту становила 87 крб. 81 коп. Виробництво яловичини дало господарству 152,3 тис. крб. чистого прибутку. До того ж господарство продало державі худобу лише вищої і середньої вгодованості (наприклад, у 1967 р. худоби вищої вгодованості продано 57,7% при середній живій вазі кожної голови 324 кг).

Спеціалізація господарств на виробництві яловичини позитивно позначилася на зростанні виробництва і заготівель м'яса великої рогатої худоби в цілому по колгоспах області: в 1967 р. його виробництво збільшилося на 26% проти 1964 року.

Важливою умовою спеціалізації є раціональна структура галузей виробництва. Як свідчать дослідження і досвід ряду спеціалізованих господарств, найбільш високі показники виробництва яловичини, чисто-го прибутку в розрахунку на 100 га сільгоспугідь, а також рівня рентабельності досягаються при умові, коли виробництво яловичини є єдиною основною галуззю продуктивного тваринництва. В цих господарствах слід залишати незначне стадо корів лише для задоволення внутрігосподарських потреб у молоці. Провідній галузі — виробництву м'яса великої рогатої худоби — має бути підпорядкована система землеробства і кормовиробництва. У структурі посівних площ слід зберегти технічні культури, що сприяє підвищенню загальної прибутковості і рентабельності господарства.

З точки зору такої раціональної організації структури виробництва показовим є колгосп «Іскра» Балаклійського району. У 1967 р. тут на кожні 100 га сільгоспугідь припадало 99,8 голови великої рогатої худоби, з них корів лише 0,5 голови. Свинарство, вівчарство і птахівництво були повністю витіснені. Тільки за 1966—1967 рр. спеціалізоване господарство продало державі 5345 голів худоби загальною живою вагою 16 248 цн, причому питома вага продукції вищої вгодованості становила 67,2%. Прямі витрати праці тут не перевищують 6,0—6,7 люд-дн., а витрати кормів — 7,9—8,8 цн корм. од. Собівартість 1 цн приросту дорівнювала 87 крб. 65 коп., а рівень рентабельності виробництва яловичини — 27,9%.

У 1967 р. загальний розмір грошових надходжень у розрахунку на 100 га сільгоспугідь становив 41,2 тис. крб., або майже в 1,8 раза більше, ніж у середньому по всіх колгоспах області. При цьому тваринництво, як провідна галузь економіки, дає 81—86% усіх грошових надходжень. Виробництво м'яса великої рогатої худоби стало для господарства основним джерелом не тільки грошових надходжень, але і чистого прибутку, за рахунок якого здійснюється весь процес розширеного відтворення в колгоспі.

Таким чином, раціональна галузева структура спеціалізованих господарств, правильне внутрігосподарське розміщення галузей сприяють організації виробництва яловичини при найменших затратах.

В області створено 13 птахофабрик і 39 птахо-молочних колгоспів. Спеціалізація їх дозволила застосувати на птахофермах комплексну механізацію, яка сприяла повноцінному годуванню, створенню оптимальних умов утримання, додержанню ветеринарно-санітарних вимог, а також раціональній організації праці.

На Люботинській птахофермі в 1967 р. валове виробництво яєць досягло 11 млн. шт., а середня яйцєносність курей — 172 шт. Прибутку одержано 291,5 тис. крб., рівень рентабельності становив 28,5%. Високорентабельним було виробництво яєць і на птахофермах спеціалізованих колгоспів. Собівартість 1000 шт. яєць в 1967 р. становила 54 крб. 18 коп. Ще кращих економічних показників досягли окремі колгоспи. Так, наприклад, у колгоспі «Родина» Богодухівського району, який уже декілька років спеціалізується на виробництві яєць, щорічно утримується до 20 тис. курей-несучок. Колгосп щороку продає понад 2 млн. шт. яєць. Собівартість десятка яєць дорівнює 39—42 коп.

Практикою доведено, що раціональною є організація виробництва яєць і м'яса птиці на великих птахофабриках.

Основна маса колгоспів області має зерно-буряко-молочний напрямок. Ці господарства є базою виробництва молока і в той же час основними поставщиками молодняка для спеціалізованих господарств по виробництву яловичини. У зв'язку з цим тваринництво тут набуватиме все більш яскраво виражений молочний напрямок.

Такий же характер мають 49 молочно-овочевих радгоспів приміської зони, об'єднаних у два трести. Ці радгоспи є крупними високомеханізованими господарствами, де утримується близько 40 тис. корів. У грошових надходженнях від продукції тваринництва молоко займає 50%.

Молочне тваринництво приміської зони в останні роки розвивається в основному шляхом інтенсифікації, яка передбачає систематичне поліпшення племінних і породних якостей тварин, умов годування, догляду і утримання і сприяє підвищенню усіх економічних показників, про що свідчать дані табл. 3.

Таблиця 3¹

Показники	Одиниця виміру	Роки		
		1963	1965	1967
Щільність корів на 100 га сільгоспугідь	шт.	17,6	18,6	17,7
Згодовано кормів на 1 середньорічну корову	цн	21,6	34,6	32,1
Удій на фуражну корову за рік	кг	1622	2382	2355
Виробництво молока на 100 га сільгоспугідь	цн	285	433	417
Собівартість 1 цн молока	крб., коп.	21,21	15,11	14,34
Затрати праці на виробництво 1 цн молока	люд.-дн.	1,94	1,5	1,37

Інтенсивні методи розвитку молочного тваринництва, раціональна організація кормової бази забезпечили у радгоспах «Комунар», «Пролетарій Харківщини», «Кутузовка», «Пісочинський», «Циркунівський» та інших високу продуктивність корів — в середньому до 2800—3000 кг дозволили знизити витрати кормів на 1 цн молока до 1,0—1,2 корм. од., а виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь довести до 650—700 цн. Розроблена програма спеціалізації колгоспів і радгоспів цього напрямку передбачає в найближчі роки досягнення таких показників на всіх молочно-товарних фермах цих господарств.

Для здійснення накресленої програми по спеціалізації господарства Харківської області усіх виробничих напрямків треба виконати значний обсяг будівельних робіт, комплекс організаційно-господарських заходів. Тільки при проведенні першого етапу—до 1971 р.—необхідно освоїти понад 100 млн. крб. капіталовкладень. Ці кошти, як показують розрахунки, окупляться протягом 4—5 років.

Переваги спеціалізації і концентрації у сільському господарстві великі і незаперечні, про що справедливо говорилося на жовтневому (1968 р.) Пленумі ЦК КПРС. «Спеціалізація, безумовно, правильний шлях підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і її слід вести більш активно. Звичайно, у цій справі не повинно бути

¹ Таблиця складена на основі річних звітів Харківського овоче-молочного тресту радгоспів.

шаблону, треба враховувати місцеві умови і той позитивний досвід, який є в ряді областей Російської Федерації, України та інших республіках»¹.

Та не скрізь ще розвитку спеціалізації приділяється достатня увага, що приводить до розпорошення капіталовкладень і низької їх ефективності, високої собівартості сільськогосподарських продуктів, утруднює комплексну механізацію і впровадження більш досконалої технології в різних галузях сільського господарства. Щоб уникнути цього, слід у відповідності із планами-замовленнями продажу сільськогосподарських продуктів державі забезпечити правильну зональну, міжгосподарську і внутрігосподарську спеціалізацію сільськогосподарського виробництва відповідно до місцевих умов різних районів країни. Ці заходи слід всебічно пов'язати із матеріально-технічними ресурсами, планами широкої підготовки і перепідготовки кадрів, які б досконало володіли новою виробничою технологією і науковою організацією виробництва.

З метою забезпечення більш повного і рівномірного використання трудових ресурсів у спеціалізованих господарствах треба створювати підсобні підприємства по виробництву місцевих будівельних матеріалів і переробці сільськогосподарських продуктів, а також необхідні промисли.

Спеціалізація в колгоспах і радгоспах висуває нові вимоги до проектування виробничих будівель, до технології, які поки що задовольняються не в повній мірі. Спеціалізованим тваринницьким господарствам необхідна комплексна забудова, а для цього бажано мати проекти комплексів — молочних, по відгодівлі великої рогатої худоби, свиней та ін.

Існуючі рекомендації щодо організації технології виробництва розраховані на дрібні галузі і ферми багатогалузевих господарств, тому для великих спеціалізованих підприємств вони малоприйнятні. У той же час розробка технологічних процесів та проектування машин для їх механізації за умов крупних спеціалізованих господарств значно відстає.

У зв'язку з розвитком спеціалізації сільськогосподарського виробництва все більшого значення набирає підвищення рівня і наукова обґрунтованість виробничого планування, правильна організація матеріально-технічного постачання і т. д. Глибоко науковий підхід до розв'язання питань спеціалізації господарств і зон, до управління цим процесом сприятиме підвищенню ефективності соціалістичного сільськогосподарського виробництва.

¹ «Соціалістична Харківщина», 31 жовтня 1968 р.

ПОЗАРОБОЧИЙ ЧАС НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

З. Л. Житницький, В. В. Співакова

Вибіркове обстеження бюджету часу науково-педагогічних працівників Харківського державного університету, проведене в 1968 р. на семи факультетах і двох загальноуніверситетських кафедрах суспільних наук, дає можливість охарактеризувати не лише тривалість і структуру робочого часу¹, але також і позаробочий час.

На необхідність такого розмежування часу вказував Маркс². Він відмічав, що людина може витратити протягом доби лише певну кількість життєвої сили. Тому поряд з часом, який людина віддає суспільній праці, повинен бути виділений і час для задоволення фізіологічних потреб — сну, харчування, виконання домашньої роботи і догляду за собою, а також вільний час, який присвячується відпочинку і всебічному фізичному і духовному розвитку людини.

Від співвідношення робочого і позаробочого часу, а також від того, як використовується позаробочий час, значною мірою залежить і підвищення ефективності суспільної праці. Соціалізм відкриває найбільш сприятливі умови для поступового скорочення обов'язкового робочого і розширення меж позаробочого часу. На це вказував В. І. Ленін, розробляючи основні принципи господарювання в Радянській країні. Він відзначав, що запровадження в соціалістичному виробництві дійсно наукової організації праці служитиме найвірнішим засобом скорочення обов'язкового робочого дня всього трудящого населення³.

Особливе значення розмежування зазначених фондів часу має для науково-педагогічних працівників. Як цілком справедливо відмічається в статті, опублікованій «Правдою»⁴, характер праці вченого має свою специфіку. Як і творчий процес письменника, художника, він менш за все підлягає жорсткій регламентації. Загальновідомо, що для осіб, які займаються науково-педагогічною діяльністю, робочий час не обмежується перебуванням у стінах вузу, він триває і дома, не лише в робочі, але й у вихідні дні.

За даними проведеного вибіркового обстеження, позаробочий час науково-педагогічних працівників університету становить за тиждень в розрахунку на одного чоловіка 109 годин і одну хвилину — в середньому за день 15 годин 35 хвилин. Це займає близько двох третин (64,9%) всього календарного фонду часу. В робочі дні позаробочий час трохи менший — 14 годин 53 хвилини за день, або 62,1% кален-

¹ Дані обстеження робочого часу науково-педагогічних кадрів опубліковані нами у «Віснику Харківського університету», серія економічна, вип. 3, 1968.

² Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. 23, стор. 226 і 255.

³ Див. В. І. Ленін. Полн. собр. соч., т. 36, стор. 141.

⁴ В. Пошатаев, Ю. Пошехонов. Рабочий день ученого. — «Правда», 6 лютого 1969 р.

дарного фонду. У неділю він досягає 19 годин 42 хвилини — 82,2% всього добового часу.

Співвідношення робочого і позаробочого часу в окремих груп науково-педагогічних працівників за тиждень відбито в табл. 1.

Таблиця 1

Категорії працівників	Робочий час		Позаробочий час	
	годин, хвилин	в процентах до календарного фонду	годин, хвилин	в процентах до календарного фонду
Професори	64 г. 17 хв.	38,2	103 г. 43 хв.	61,8
Доценти	58 г. 05 хв.	34,6	109 г. 55 хв.	65,4
Старші викладачі	58 г. 04 хв.	34,6	109 г. 56 хв.	65,4
Викладачі	57 г. 36 хв.	34,3	110 г. 24 хв.	65,7

З цього видно, що тривалість позаробочого часу у доцентів і викладачів майже однакова. Трохи менша доля позаробочого часу у професорів — 61,8%. Це зв'язано головним чином з тим, що саме ця група найбільш кваліфікованих працівників більше часу присвячує науковим дослідженням.

Як же використовується позаробочий час? Відповідь на це запитання дають матеріали табл. 2.

Таблиця 2

Види витрат позаробочого часу	За тиждень (з розрахунку на 1 чол.)	
	годин, хвилин	в процентах до загального фонду позаробочого часу
Позаробочий час—всього	109 г. 01 хв.	100,0
в тому числі:		
1. Фізіологічні потреби	58 г. 22 хв.	53,6
а) сон	50 г. 47 хв.	46,6
б) харчування	7 г. 35 хв.	7,0
2. Пересування до роботи і назад	7 г. 17 хв.	6,6
3. Громадська робота	3 г. 52 хв.	3,6
4. Домашня праця	16 г. 01 хв.	14,7
5. Догляд за собою	4 г. 28 хв.	4,1
6. Відпочинок і розваги	16 г. 21 хв.	15,0
7. Інші витрати позаробочого часу	2 г. 40 хв.	2,4

Таким чином, більше половини всього позаробочого часу — 58 годин 22 хвилини, або 53,6%, витрачається для задоволення фізіологічних потреб людини — на сон і харчування. Щоденне пересування до місця роботи і назад займає 7 годин 17 хвилин — 6,6% позаробочого часу. Вільний від роботи час використовується і для виконання громадських доручень. На це витрачається за тиждень в середньому на 1 чоловіка 3 години 52 хвилини. Для окремих категорій працівників час, який присвячується виконанню громадських доручень, становить:

у професорів — 4 г. 14 хв; старших викладачів — 4 г. 01 хв;
у доцентів — 4 г. 45 хв; викладачів — 2 г. 18 хв.

Значну долю тижневого фонду позаробочого часу займає домашня праця — 16 годин і одну хвилину, себто 14,7%. Структура цього часу складається таким чином (табл. 3):

Слід відзначити, що заняття домашньою працею займає значно

Таблиця 3

Види занять	Годин, хвилин	В процентах до всього часу домашньої праці
Покупки	2 г. 45 хв.	17,2
Приготування їжі	3 г. 17 хв.	20,5
Догляд за дітьми	5 г. 16 хв.	32,8
Інші види домашньої роботи (догляд за приміщенням, меблем, шиття та ін.)	4 г. 43 хв.	29,5

більше часу у жінок. Якщо чоловіки присвячують цьому за тиждень 8 годин 56 хвилин, або приблизно 1 годину 17 хвилин у день, то жінки — майже втричі більше. За тиждень це становить 25 годин 28 хвилин, або в середньому 3 години 38 хвилин у день. На догляд за собою, особисту гігієну витрачається на тиждень 4 години 28 хвилин, тобто більш як півгодини (38 хвил.) у день.

Особливу увагу слід приділити вивченню часу, який присвячується відпочинку і розвагам. Цей час прийнято називати вільним. Чим більша частка його, тим ширші можливості відкриваються для всебічного розвитку людини. Підсумки проведеного обстеження показують, що цей час у науково-педагогічних працівників університету становить 16 годин 21 хвилину на тиждень — 15% всього фонду позаробочого часу. Як же використовується цей вільний час?

Читання газет і журналів — 5 г. 25 хв.

Читання художньої літератури — 4 г. 30 хв.

Заняття фізкультурою і спортом — 1 г. 16 хв.

Розваги (відвідування кіно, театрів, вечорів, перегляд телепередач тощо) — 2 г. 20 хв.

Інший час відпочинку — 2 г. 50 хв.

Які ж загальні висновки можна зробити на основі аналізу фонду позаробочого часу науково-педагогічних працівників? Перш за все слід відзначити, що широке впровадження принципів наукової організації праці на всіх ділянках науково-дослідної і учбово-виховної роботи у вищій школі сприяє дальшому зростанню позаробочого часу. Тим більшої актуальності набуває завдання кращого його використання. Комуністична партія і Радянський уряд виключну увагу приділяють розвитку побутового обслуговування і громадського харчування, з тим щоб максимально скорочувати витрати часу на домашню працю. Цій меті підпорядкований і швидкий розвиток виробництва різноманітних сучасних побутових приладів — пилососів, електрополотерів, пральних машин і т. д. Використання їх не тільки скорочує час, але і значно полегшує домашню працю. Поліпшення роботи міського транспорту зменшує витрати часу на пересування до місця роботи.

В результаті всього цього вільний час безперервно зростатиме. Профспілкові та інші громадські організації повинні подбати про організацію дозвілля трудящих, про створення найбільш сприятливих умов розвитку їх духовних і фізичних сил. Наведені дані свідчать також про те, що дуже мало часу присвячується фізкультурі і спорту. З 169 чоловік, бюджети часу яких вивчалися, менше однієї третини (49 чоловік) більш-менш регулярно займаються фізичною культурою. Тимчасом широке залучення до занять фізичною культурою не тільки молодих, але і літніх співробітників сприятиме і їх фізичному оздоровленню, і підвищенню працездатності. Позаробочий час — це дві третини всього добового часу, який є в розпорядженні вузівських працівників. Організація його вимагає постійної уваги.